

život uz pomoć jednog *πνύακον* ili tablice na kojoj piše šta čemu odgovara. Iz ovih *πνύακων* razvili su se prvi grčki sanovniči, od kojih bi najstariji mogli pripadati kasnom V veku.

Hipokratovska rasprava »O dijeti« (*περὶ διαιτῆς*), koja, po Jegeru, potiče iz sredine IV veka, čini zanimljiv pokušaj da racionalizuje *oneirocritice*, povezujući velike klase snova s psihološkim stanjem onoga koji sanja i posmatrajući ih kao simptome važne za lekara. Ovaj autor dopušta i pred-saznajne »božanske« snove, i slično priznaje da su mnogi snovi prerušena ispunjenja želja. Međutim, snovi koji ga kao lekara zanimaju jesu oni koji u simboličkom obliku izražavaju bolesna fiziološka stanja. Ove on pripisuje medicinskoj vidovitosti koju duša ispoljava kada pri spavanju »postane svoja sopstvena gospodarica« i kada svoje telesno boravište može da posmatra bez odvlačenja pažnje (ovde je očigledan uticaj »orfičkog« gledišta). S ovog stanovišta on nastoji da opravda mnoga tradicionalna tumačenja pomoću niza manje ili više maštovitih analogija između spoljašnjeg sveta i ljudskog tela, makrokosmosa i mikrokosmosa. Tako je zemlja slična mesu onoga koji sanja, reka njegovoj krvi, drvo njegovom reproduktivnom sistemu; sanjati zemljotres simptom je fiziološke promene, dok se snovi o mrtvima odnose na hranu koju je neko pojeo, »jer od mrtvih dolazi hrana i rast i seme«. On tako nagoveštava Frojdov princip da je san uvek egocentričan, iako ga previše usko fiziološki primenjuje. On ne polaže pravo na originalnost svojih tumačenja, od kojih se za neka zna da su starija; međutim, on kaže da je ranijim tumačima nedostajala racionalna osnova za njihova gledišta i da oni nisu propisivali drugo lečenje osim molitve, koja, po njegovom mišljenju, nije dovoljna.

Platon u »Timeju« nudi čudnovato objašnjenje mantičkih snova: oni potiču od uviđanja racionalne duše, ali ih ova opaža kao slike odražene na glatkoj površini jetre; otuda njihov skriveni simbolički karakter koji čini da je tumačenje neophodno. Tako on iskustvu sna dozvoljava posredan odnos prema stvarnosti, iako ga, izgleda, nije baš visoko ocenio. Mnogo važniji prilog dao je Aristotel u svoja dva kratka ogleda, »O snovima« i »O proricanju u snu«. Njegov pristup problemu je hladno racionalan a da nije površan, a povremeno on pokazuje i sjajna uviđanja, kao onda kad priznaje zajedničko poreklo snova, halucinacija bolesnog i iluzija zdravog (na primer, kada stranca pogrešno držimo za osobu koju želimo da vidimo). On poriče da je bilo koji san poslat od boga (*θεόπεπτης*): kada bi bogovi želeli da prenesu znanje ljudima, oni bi to učinili po danu, i pažljivije bi izabrali primaoce. Iako nisu božanski, snovi se ipak mogu zvati demonškim, »jer Priroda je demonska« — primedba koja, kako je Frojd rekao, sadrži duboko značenje ako se ispravno protumači. O predmetu snova koji se služi sa stvarnošću Aristotel je, slično Frojdumu, u ovim ogledima predostrožno nepoverljiv. On više ne govori o urođenim moćima duše za proricanje, kao što je činio u svojoj romantičnoj mladosti; on odbacuje Demokritovu teoriju o atomskim *etдолама*. Kao inteligibilno pred-saznajne on prihvata dve vrste snova: snove koji izražavaju stanje zdravlja onoga koji sanja, koji se razumno objašnjavaju prodiranjem u svest simptoma koji su zanemareni u budnim časovima, i one koji navode na sopstveno ispunjenje sugerisanjem toka radnji onome koji sanja. Tamo gde se za snove izvan ovih klasa pokaže da odgovaraju stvarnosti, to je verovatno podudaranje (*δύπτωμα*); alternativno, on daje teoriju o stimulansima koje proizvode talasi, po analogiji s poremećajima koji se šire po vodi ili vazduhu. Citav njegov pristup problemu je naučan a ne religiozan; moglo bi se sumnjati da je u ovoj stvari moderna nauka mnogo napredovala u odnosu na njega.

Kasnija antika sigurno nije. Religiozni pogled na snove oživeli su stočari, a konačno prihvatili čak i peripatetičari, kao što je Ciceronov prijatelj Kratip. U razmatranom Ciceronovom mišljenju, filozofi su ovom »zaštitom snova« mnogo učinili da održe život praznovericu čija je jedina posledica bila povećanje čovekovog tereta strahova i strepnji. Ali, njegov protest je prošao nezapaženo: sanovnici su se i dalje množili; car Marko Aurelije zahvalio je bogovima za medicinski savet koji mu je rečen u snu; Plutarh nije jeo jaja zbog izvesnih snova; Dio Kasija je san nadahnuo da napiše istoriju; čak i takо prosvećen hirurg kao što je bio Galen, bio je spreman da izvrši jednu operaciju zbog naredbe u snu. Bilo zbog intuitivnog uviđanja da su snovi, na kraju krajeva, povezani s čovekovim najintimnijim životom, ili zbog jednostavnijih razloga navedenih na početku ovog poglavљa, antika je do kraja odbijala da se zadovolji Dverima od Slonovače, i insistirala da takođe, nekad i nekako, postoje Dveri od Rožnine.

S engleskog prevela: Nevena Đuričić

E. R. DODDS: THE GREEKS AND THE IRRATIONAL,
CHAPTER IV: DREAM — PATTERN AND CULTURE —
PATTERN, UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS 1973.

BELESKA O AUTORU

E. R. DODDS je poznati američki helenista. Upoznat s dostignućima savremene antropologije i psihologije, on u svojoj knjizi »Grci i iracionalni« pokušava da pokaže da je grčka kultura dugo bila pogrešno identifikovana s erom racionalizma, i iznosi zanemareni aspekt te kulture — ulogu primitivnih i iracionalnih sila u grčkom društvu. On se na pravom pita: »Zašto bismo starim Grčima pripisivali imunitet od 'primitivnih' načina mišljenja, koji ne nalazimo ni u jednom društvu koje je otvoreno našem neposrednom posmatranju?«

N. D.

vizije noći

david coxhead
susan hiller

Onaj koji spava i sanja

U početku, Reč je začela Oca.

Privid, ništa više nije postojalo u početku; Otac je dodirao iluziju, hvatao nešto tajanstveno. Ništa nije postojalo. Pomoću sna naš Otac Nai-mu-ena (onaj koji je san, ili sanja) odražavao je iluziju svoga tela i razmišljao dugo i duboko.

Ništa nije postojalo, čak ni štap koji bi podupirao vizije: naš Otac vezao je iluziju za nit sna i čuvao je pomoću svog duha. Zaronio je da dosegne do dna te pojave, ali nije bilo ničega. Ništa nije postojalo.

Tada je Otac ponovo istraživao dno tajne. Vezao je praznu iluziju za nit sna i pritisnuo na nju magijsku supstancu. Onda ju je uz pomoć svoga sna držao, natik na pramen sirovog pamuka.

Onda se dokopao dna tajne i lupnuo nogom po njemu nekoliko puta, konačno sednuvši na svoju isanjanu zemlju.

U ovom mitu, koji je psihička i duhovna stvarnost Uitoto Indijanaca iz Kolumbije, stvaranje sveta je postignuto putem sna. Najpre postoji Reč, nemu zvuk, početak Ništavila. Iz ovog nepostojanja, Otac, kosmičko telo, pojavljuje se kao čisto Biće. On je Stvaralac: »Oni koji su sanjali u kosmičkim razmerama, bili su tvorci velikih sistema«; van svog sopstvenog Bića, on čuva iluziju i vezuje je za san, pritisnuje magijsku supstancu (koja je svest) na iluziju i svet posta. On je stvarnost: Otac je u stanju da sedne na sopstvenu isanjanu zemlju.

Snevanje kakvo je ovde opisano, koje sačinjava prirodu stvarnosti u kojoj živimo, u kojoj čitav svet živi, sigurno nije ono što se smatra snevanjem. Ako stvaranje može da bude san svesnog snevača, šta je onda stanje sna?

Sanjanje je univerzalan iskustvo. Nekada se verovalo da svaka ne sanja, i da čak i onaj ko to čini, čini to samo ponekad. Od Aserinskycrog i Kleitmanovog lotričića, 1953, slučaja naglog kretanja oka (REM) u snu, i njihovog saznanja da je ova aktivnost vezana za sanjanje, mi znamo da svako redovno doživljava stanje sna.

Mi zaspimo, i pre nego što se probudimo provedemo tri ili četiri perioda, svaki duži od prethodnog, ukupno sat i po prosečno sanjajući. Uvezti u obzir činjenicu da bebe sanjaju više od odraslih, ljudsko biće provede približno četiri i po godine života u stanju sna. Ali, osim definisanja početka i prestanka sna, biologija sna nije nam pomogla da razumemo ovo iskustvo.

Neobična stanja svesti postizu se kroz ezoterične discipline, učenjem i primenjivanjem; da bismo počeli da sanjamo, ne moramo da učimo ništa. Niti je potrebno da koristimo bilo koje hemijsko sredstvo kako bismo zaustavili san. U ovom smislu, stanje sna je jednostavno, kao i budno stanje. Ono se događa kao što se događa i naš život. Izgleda realno koliko i mi, a u ovoj prividnoj realnosti leži osnovni paradoks za snevača koji spava.

Predmeti i radnje u našim snovima nisu ništa manje stvarni za nas, dok ih doživljavamo, nego što nam se čine predmeti u budnom stanju. Ovaj paradoks izrazio je pre više od hiljadu godina Chuang-Tzu: »Jedne noći, sanjao sam da sam leptir koji leti tamno-amo, zadovoljan svojom sudbinom. Iznenada sam se probudio i ponovo sam bio Chuang-Tzu. Ko sam ja u stvari? Leptir koji sanja da sam ja Chuang-Tzu, ili Chuang-Tzu koji sanja da je leptir?«

Problem se oslanja na našu definiciju stvarnosti. Ako doživljavamo san kao stvaran dok spavamo, ali verujemo da je nestvaran kada smo budni, ovo je nepotpuno zato što kao snevači koji spavamo nismo svesni u našim snovima i zato nemamo tačku odakle bismo sagledali celokupnu stvarnost koja nas okružuje.

K. Kastaneda objašnjava u jednom od svojih sokratovskih dijaloga s Don Huanom:

»Moj argument je bio da ceo taj događaj nije mogao da bude bitka za moć zato što nije bio stvaran.

‘A šta je stvarno?’ — tiho me je upitao Don Huan.

‘Ono što gledamo’ — rekao sam, pokazujući na okolinu.

‘Ali takav je bio i most koji si video prošle noći, takva je bila i šuma i sve ostalo.’

‘Ali, ako su oni stvarni, gde su sada?’

Upovo ovde. Da si imao dovoljno snage, mogao si ih dozvati natrag. Sada to ne možeš da učiniš zato što misliš da je od velike koristi ako ostanče sumnjičav i čangriziv. Nije, prijatelju moj, nije. Postoje svetovi i svetovi upovo ovde ispred nas.«

Filosofije Indije nas uče da postoji više slojeva svesti, a ne samo jedna stvarnost, kako bi materijalistička filosofija htela da veruje. Na sličan način, psiholog Charles Tart predočavao je da ono što se obično naziva sanjanjem nije jedno stanje, već određen broj po kvalitetu veoma različitih stanja — ili drugačijih stanja svesti (ASC), kako ih on naziva — unutar matrice sna. Ako je to tako, onda uobičajeno sanjanje, prilikom spavanja, jeste samo početak, prvi sloj u kompleksnom višeslojnom svetu sna.

Svet je nastao: nastao je kao san Nai-mu-ena u Južnoj Americi i kao san Brahme u mitologiji Indije. Za urodenike Australije, Sanjanje ili Vreme Sna jeste čitava mitska prošlost, sadašnjost i budućnost Bića: ništa je ono što ne postoji u Sanjanju. Može se pripadati stvarnosti jedino izvođenjem radnji i ceremonija ovog mitskog, i samim tim stvarnijeg, vremena izvan vremena.

Mircea Eliade, na drugoj strani, u svojoj teoriji mita, dokazuje da »homologija ličnosti i događaja mita s onima iz sna ne znači bilo kakvu fundamentalnu identičnost između njih«. Ali, ova homologija može da se uoči samo zato što su i sami mitovi snovi, veliki snovi čija je stvarnost numinobojnog reda. Kako Eliade kaže, dela nesvesti nisu »sirova grada« religije i svega onoga što ona obuhvata — simbol, mitov, ritual i dr. U stvari, istina je obrnuta: dela nesvesti, kada se javljaju u snovima onoga koji spavajući sanja, jesu homologna velikim mitovima upravo zato što su ovi mitovi svesni snovi višeg reda. Iz ovog razloga, mi vlastite snove, i mitove, možemo tretirati kao fenomene unutar spektra stanja sna.

Postojeći tvrdnja australijskih urođenika da:

Beli čovek ne sanja,
on ide drugim putem
Beli čovek, on ide drugačije.

Ali, mi možemo naučiti da sanjam. Iako većina nas ne može videti stvarnost svetova »upravo ovde ispred nas«, možda možemo da započнемo s učenjem pomoću iskustva. Najzad, ovo se može i obrnuto shvatiti, u smislu da je stvarnost ovih svetova ipak neka druga iluzija, i, da ponovo citiramo Chuang-Tzua: »Konfucije i ja smo obojica san, i ja koji kažem da si ti san, i sâm sam san. Ovo je paradoks. Možda će sutra mudar čovek to objasnit.« Kao što je Bhagwan Shree Rajneesh napisao: »Sanjanje je jedna od najvećih tajni. Ono je još uvek nepoznato, skriveno. Pripada tajnom znanju. Ali, došao je čas kada se sve što je tajanstveno mora otkriti, sve što je do sada bilo skriveno, sada ne sme biti.«

ZNANJE O SNOVIMA Grčka tradicija

Vodeći duše umrlih na drugi svet, Hermes je prolazio *de-mios oneiron*, naselje snova. U *Odiseji*, ono je smešteno na obalama okeana, na granici stvarnog sveta. Za Grke pre Homera, kosmos je bio uređen kao niz koncentričnih krugova koji su se širili iz centra u prostor i vreme, u poznat i racionalan svet kojim upravlja Zevs. Izvan centra bile su zemlje varvarskih naroda, stranih i surovih običaja; zatim su dolazile zemlje gde su živela čudovišta i fantastična bića, ali koje su takođe sadržale Ostrva Blaženih u večnom Zlatnom Dobu; iza ovih bio je Okean; iza njega samo anti-svet, kraljevstvo mrtvih. Ovi krugovi bili su istovremeno krugovi vremena i prostora, spoljašnje biće je vremenski ranije i prostorno udaljenije, a središnje je ovde i sada. U grčkoj mitskoj geografiji snovi borave na spoljašnjim granicama stvarnog sveta i blizu njegovim počecima. Ali, pošto centrom, poznatim svetom, upravlja Zevs, snovi, mada po prirodi opskurni i arhaični, stižu jedino kao jasne poruke od njega ili nekog drugog boga. Grke su snovi posećivali; oni ih nisu »imali«.

Prema orficičkim učenjima, prvi princip kosmosa bio je Chronos, Vreme, izvan njega bili su Chaos, koji simbolizuje Beskončnost i Ether, koji simbolizuje Konačnost. Chaos je bio okružen Noću, koja je oblikovala omotač ispod kojega je stvaralačkom aktivnošću Ethera kosmička materija lagano oblikovana. Konačno je ovaj univerzum zadobijao oblik jajeta čija je ljuska bila Noć. U centru ovog gigantskog jajeta, čiji je gornji deo oblikovao nebeski svod, a donji bio Žemlja, rođeno je prvo biće, Phanes, Svetlost. Kasnije, Noć je rodila Moros (zla sudbina), Ker (sudbina), Thanatos (smrt), Hypnos (san) i »ljudi sna«.

Morpheus, bog snova, jeste Hypnosov sin. Ljudi sna, likovi i predmeti sveta snova, geneološki su bliži prapocetima i njihov vid egzistencije prioritetan je u odnosu na bogove koji njima upravljaju. Morpheus upravlja svetom snova kao što mi upravljamo sopstvenim snovima. Odgovorni smo za njih, ali njihova egzistencija je iznad nas.

Značaj kasnijih grčkih filosofa za razumevanje prirode sanjanja ne leži toliko u nekom narocito doprinisu, koliko u prenošenju ideja nasleđenih iz Egipta i Bliskog istoka, modifikovanih tenzijom između njihovog mitskog doživljavanja sna kao teofanije i »modernog« traganja za racionalnim objašnjenjem sveda. Iz Grčke, u periodu od 700 godina između Heraklita i Artemidora, oneirologa II veka nove ere, možemo pratiti sve teorije o sanjanju — materijalističku, mističku, analitičku, okultnu i medicinsku — koje su bile pristupačne na Zapadu početkom ovog veka.

Već je Homer podelio snove u dve grupe, one koji dolaze kroz kapiju od Slonovače i oni koji dolaze kroz Kapiju od Rožnina — prave snove i lažne snove. Pokušaj da se uspostavi kriterijum za svake od njih postao je predmet teoretičara sna.

Dopuštajući mogućnost božjeg uticaja na sone, Hipokrat, »osnivač moderne medicine«, formulisao je teoriju njihove dijagnostičke vrednosti. Duša, potpuno zauzeta telesnim funkcijama u budnom stanju, u stanju je da, dok telo spava, proceni ravnotežu celine i u snovima uoči uzroka bolesti. Tako, dok god su snovi istinska reprezentacija budnog života, telo je zdravo; ali kada, na primer, Sunce postane crno u snu, onda nešto nije u redu s onim organom koji, na makroskopsko-mikroskopskoj osnovi, odgovara stvarnom Suncu.

»Budni imaju jedan zajednički svet, svako ko spava ima svoj sopstveni«, primetio je Heraklit. Za njega, svest je vatra, život, znanje, ona je u centru, svetlost razuma. On smatra da duša i u snu i u smrti beži od vatre života samo zato da bi potonula u vlagu. »Za dušu je smrt da postane voda«. Snovi, individualni svetovi, još uvek su, u jednom smislu, smešteni blizu okeana, u vlažnim maglama vremena gde je svest potopljena neznanjem.

Aristotel nije verovao da su snovi božanski nadahnuti. Da su snovi poslati od bogova, raspravljao je, primari bi ih najbolji i najmudriji ljudi, što nije tako. Snovi su prouzrokovani »srcem«, kao centrom svih reprezentacija, na koje su delovala minimalna organska kretanja tela, koja su bila prikrivena mnogo složenijim kretanjima čula u budnom stanju. Zato što je snevač tako osjetljiv na ova minimalna kretanja, vešt tumač snova može da predviđa bolest i prepiše lečenje na osnovu tih snova. Takođe, sledi da će »kretanja prvi put ispoljena u snu biti polazne tačke dnevnih aktivnosti, pošto su slike u snu koje prethode misli utrle put za ponovno javljanje misli o ovim aktivnostima na danu«. Slično sanjanje bliskih prijatelja može biti predskazanje, zato što ih mi poznajemo toliko dobro da možemo predvideti njihove postupke procenjivanjem njihovih motivacija kada sanjam i kada smo otvoreni za fine informacije nego kada smo budni: »Najveštiji tumač snova je onaj koji poseduje sposobnost da otkriva sličnosti: jer svako može da tumači jasan san... Mentalne slike su kao odrazi u vodi... Odraz nije isti kao original, niti su slike iste kao stvarni predmeti.« Aristotel je bio prvi filozof koji je dokazivao protiv istinitosti snova kao istinskih predskazivača, opažajući da, pošto postoji tako mnogo različitih snova, neki od njih moraju da liče na kasnije događaje.

Teorija alternativna naglašeno racionalističkom stremljenju, koje predstavlja Aristotel, pripada pitagorejcima, koji su verovali da je duša u snu oslobođena tela, svoje grobnice i, uzlećući, u stanju je da opaža viša bića i opšti s njima. Ova tradicionalna i mistička konцепција sna potiče istovremeno iz orfičkih učenja i iz Egipta, gde se verovalo da *ba*, ili duhovni dvojnik, napušta telo za vreme spavanja i u smrti. Sličnu ideju, koju pominje Platон, da »duhovi, rasejani po eternim predelima, dolaze u našu blizinu da se odmore, utisnu u naše duše ideje oslobođene čula i da nam prenesu božje naredbe«, razvili su neoplatoničari, od kojih su je prihvatali gnostici i tako je, preko renesansnih okultista, došla do teosofa i mistička ovoga veka.

Artemidor iz Efesa napisao je da su »snovi i vizije dati ljudima da bi im koristili i poučili ih. Izgleda da je on prvi Grk koji proučava same snove, a ne teorije o snovima: »Ništa drugo nisam radio ni danju ni noću, osim što sam razmišljaо i iscrpljivao svoj duh tumačići snove«. Prvi put se u literaturi o snovima pojavljuje dosledan pristup zasnovan na observaciji 3000 snova. Pet knjiga njegove *Oneirocritice* jesu helenski model analitičkog pristupa, kojem je i Sigmund Freud platio dug. Da bi se san protumačio, insistirao je Artemidor, potrebne su informacije o onome ko sanja: njegov karakter i raspolaženje, položaj u životu, njegovo ime. Potrebno je znati sve da bi se razumeo način na koji je određeni san povezan s pojedincem koji sanja.

Uprkos značaju koji imaju određeni san i pojedinac koji sanja, većina Artemidoričkih knjiga o snovima sadrži dugačke spiskove snova, podjeljenih u kategorije prema predmetu, na način koji će, u čak uprošćenijim formatima, ostati popularan na Zapadu do današnjeg dana:

»Oslepeti na oba oka znači gubitak deteta, brata, oca i majke. Uprkos tome, ovaj san je dobar za onoga ko je u zatvoru i ko je veoma siromašan, jer prvi više neće činiti zla, a drugi će imati novca da pomogne i udovolji sebi, kao što će i slepoti mnogi pružiti ruku... Ako ovaj san sanja onaj ko traži izgubljenu stvar, nikada je neće pronaći. Za pesnike je ovaj san dobar, za-

to što oni imaju potrebu za velikim snom kada žele da prizovu stihove; za bolesnike ovakav san znači verovatnu smrt u toku dana.«

Uprkos nesumnjivo negativnog Aristotelovskog suda i uglavnom odbacujućeg stava prema ontološkom statusu snova, koji je bio prirođan u društvu koje je začelo racionalizam, postojalo je veliko interesovanje za snove na popularnom nivou. Mnoštvo tumača i predskazivača sledilo je Artemidora i bilo je u stanju da izdržava sebe svojom veštinom. Kulturni fenomeni postoje samo onoliko koliko su upotrebljivi, a uspeh Artemidora i njegovih sledbenika može se objasniti jedino kao zadovoljenje jedne drugačije, nezabeležene potrebe.

Biblijska tradicija

Istorijska Izraela, kakva je zapisana u istorijskim knjigama i pentateuku Staroga zaveta, jeste biografija Jehove, i dužnost Jevreja je bila da sledi Božju volju kakva je izražena u božanski nadahnutim zakonima, dopunjениm vizijama i snovima proraka: »Ako je prorok među vama, ja koji sam Bog, pokazuće mu se u viziji, razgovaraču s njim u snu.« Kada se Bog obraćao Jevrejima, slao je poruke koje su imale mitsko-istorijski značaj, govorio ih je ili direktno, kao Jakovu, koji »usni, a to ljestve stajahu na zemlji a vrhom ticahu u nebo, i gle, andeli Božiji po njima se penjahu i slažahu, i gle, na vrhu stajaše Gospod, i reče: Ja sam Gospod Bog Avrama oca tvojega i Bog Isakov; tu zemlju na kojoj spavaš tebi će dati i sjemenu tvojem« (*Genезис*, 28, 12), ili su njegove poruke u snovima bivale tako slabo prikrivene da su njihova značenja bila jasna, kao u slučaju Josifa: »Da čujete san što sam snio: Vezasmo snoplje u polju, pa moj snop usta i uspravi se, a vaši snopovi idžahu unaoko i klanjahu se snopu mojemu. Tada mu braća rekuće: Da nećeš još biti car nad nama i zapovjedati nam?« (*Genезис*, 37, 5). Zajista, važeći kriterijum teofanije bio je da nije bilo dvostručnosti u značenju, i iz tog razloga su samo Jevreji — obično kraljevi i proroci — primali ovu vrstu snova. Snovi pagana zapisani u Starom zavetu uvek su simbolični i Jevrejinih mora tumačiti uz Božiju pomoć, kao kada je Josif tumačio Faraonov san.

Ne znači da Jevreji Starog zaveta nisu sanjali na način na koji mi sanjam; ali zbog njihovog osećanja mitske istorije, većina snova nije bila od značaja za njih. Njihov život malog plemena, okruženog moćnjim narodima sa živim tradicijama tumačenja snova, magije i predskazivanja, predstavlja je, zapravo, odsustvo interesovanja za takve pojave, koje ih je, udruženo sa strogim monoteizmom, odredivalo i održavalo.

U pesničkim i proročkim knjigama, koje nisu suzbijane unutar tradicija ortodoksne teologije, »jedanput govori Bog i dva puta, ali čovjek ne pazi. U snu, u utvari noćnoj, kada tvrd san padne na ljude, kada spavaju u postelji, tada otvara uho ljudima...« (*Jov*, 33, 12) Duhovni razvoj je aktivniji u snovima nego u budnom stanju, zato što smo se tada udaljili od vlastite volje. Za one ljude koji nisu u stanju da budni prime vizije, opštenje s Bogom može da bude neposrednije u snu: »Danju je javljao Gospod milost svoju, a noću mu je pjesma u mene.« (*Psalmi*, 42, 8) Očevidno je, takođe, iz *Knjige o Jovu*, da opštenje s Bogom predstavlja normalan noćni dogadaj: »Vapiju od velikog nasilja kojima se čini, i viču na ruku silnijeh, a nijedan ne govori: 'Gdje je Bog, stvoritelj moj, koji daje pjesmu noću.'« Kroz medijum sna, izabrani slušaju Božiju pesmu, dok ne dođe milenijum kada »ću izliti duh svoj na svako tijelo, i proricaće sinovi vaši i kćeri vaše, starci će vaši sanjati sne, mladići će vaši vidati utvare.« (*Joil*, 2, 28) Do milenijuma snovi su posebna sredstva primanja Božije poruke i nadahnuća: »Ako Gospod neće graditi doma, uzalud se muče koji ga grade, ako neće Gospod čuvati grada, uzalud ne spava stražar. Uzalud ranite, dok kan liježete, jedete hljeb umorni; milome svojemu on daje san.« (*Psalmi*, 127)

U Novom zavetu Hristovo začeće objavljeno je Josifu u snu (*Matej*, 1, 20); isti događaj otkriven je Mariji kada je bila budna. Ovi nivoi duhovne percepcije određeni su najpre u Starom zavetu, kada Bog objavljuje da će se prorocima javljati u snu, ali »nije taki moj sluga Mojsije... Njemu govorim iz usta k uštima, i on me gleda doista«. Mada su ovi snovi oblikovani prema specifičnoj religijskoj tradiciji, u Starom svetu je bila rašrena ideja da je nepoznato, ili Bog, mnogo pristupačnije običnim ljudima u snovima nego u vizijama na javi, kada je potrebno da se suptilnija stvarnost borи s percepcijama čula i savladaju ih. Vizije u budnom stanju postižu se s mukom i od strane onih koji su već po prirodi duhovniji.

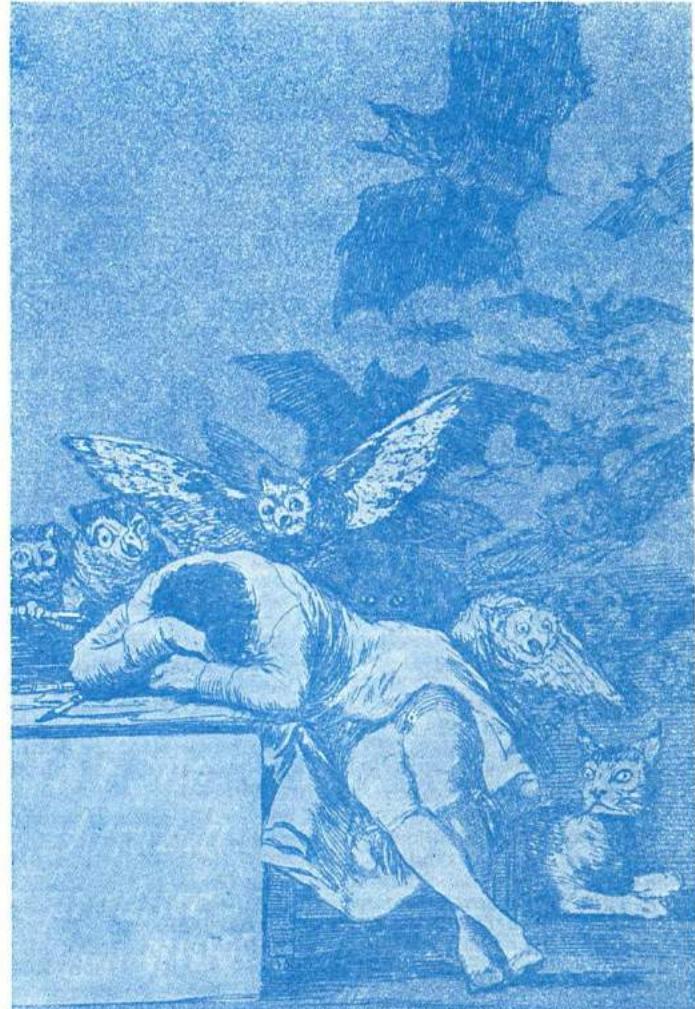
Jedan izuzetan fragment starih tradicija jeste san koji se odnosi na Pilatovu presudu Hristu. Izuzetan je zato što se uglavnom svi biblijski snovi ostvaruju, jer onaj koji ih je usnio obično posluša Božiju poruku. U ovom slučaju, pre nego što je Pilat trebao da donese presudu, »poruči mu žena njegova, govoreći: „Nemoj se ti ništa mešati u sud toga pravednika, jer

sam danas u snu mnogo stradala njega radi“, (*Matej*, 27, 19) Pilatova žena je bila, pomoću sna, uverena u Hristovu pravednost i njeno osećanje za stvarnost gonilo ju je da svoje uverenje saopšti mužu. Ali, Pilat nije reagovao i Hrist je razapet. Možda je ovo refleks drugačije tradicije, kao što je ona koja je sačuvana u koptskoj crkvi, gde je Hrist predstavljen kao moćni mag obdarjen čudima, vizijama i isceljenjem. U apokrifnom Nikodinovom jevanđelju glavni sveštenici kazuju Pilatu, pošto je ovaj dobio ženinu poruku: »Zar ti nismo rekli da je on mag... Gle, učinio je da twoja žena usni.« Ovde se sanjanje vezuje za magiju i čarobnjaštvo, koji su u suprotnosti s istinom i osećanjem stvarnosti. Pilat nije imao stanovište odakle bi procenio »istinsku stvarnost; nije razlikoval Kapiju od Rožnine od Kapije od Slonovače i, nesposoban da se odluci, oprao ruke od presude.

Iako su snovi, zapisani u Bibliji, često iznenadenja za onoga koji sanja, oni i očigledno nastaju unutar religioznih i kulturnih granica mogućeg. U *Delima apostolskim* 10, 9, Petrov san u ekstazi raskida s njegovim kulturnim modelom i nadahnjuje ga da uvede radikalnu društvenu i religijsku promenu. Petar je u snu video »nebo otvoreno i sud nekakav gdje silazi na njega, kao veliko platno... u kome bijahu sva četvorožna na zemlji i bubine i ptice nebeske. I postade glas k njemu: 'Us-tani, Petre! Pokolji i pojedi.' Ali je Petar rekao: 'Nipošto, Gospod! jer nikad ne jedoh što pogano ili nečisto.' Glas mu se javio po drugi put: 'Što je Bog i očistio, ti ne pogani.'« Ovo se ponovilo tri puta. Dok je Petar pokušavao da odgonetne svoj san, stigli su glasnici moledi ga da pouči jevanđelju Hristovom Kornelijom, koji je bio paganin, i Petar je shvatio da mu je njegov san kazivao kako mora da propoveda paganicima uprkos stariim zakonima: »Bog meni pokaza da nijednoga čovjeka ne zovem pagana il nečista.«

Islamska tradicija

Islam je u suštini proročanska religija i sanjanje je uticalo na njegov duhovni život od početka. *Lailataj-Miraj*, ili *Noćno putovanje*, Muhamedov veliki san inicijacije u misterije kosmosa, počeo je time što je »on spavao između brda Safa i Meeva,

bakropis iz »los caprichos« franciska goye

kada mu se približio andeo Gavrilo» vodeći Elboraku, pola čoveka pola srebrnu kobilu, na koju je Muhamed "u jednom trenutku" odjahaо u Jerusalim, centar sveta. U Jerusalimu, prorok opšti i moli se s Avramom, Mojsijem i Josifom i onda, nastavljajući svoje putovanje, leteći na Elboraku i voden Gavrilom, prolazi kroz sedam nebeskih sfera, od kojih je svaka obojena svojom sopstvenom bojom, čija se ezoterična značenja vezuju za sedam nivoa egzistencije (materijalan, biljni, životinjski, ljudski, i tri izvan mogućnosti obične ljudske prirode), da bi se, preko okeana bele svetlosti, konačno približio Bogu. U nekim verzijama teksta Muhamed ne samo da se uspinje k Bogu, već takođe silazi u dubinu Zemlje, obuhvatajući tako celokupno ljudsko iskustvo.

U nekim ezoteričnim javanskim muslimanskim učenjima kaže se da je pravo čovekovo mesto na ljudskom nivou; ali, savladan materijalnim predmetima, ne svojom željom za njima, već kako sufi objašnjavaju, materijalnom snagom koju "svari" ispoljavaju — on sada živi jedino na materijalnom nivou. Cilj onoga koji traga jeste da dostigne istinsku ljudsku svest, a da bi to učinio, mora prvo da savlada biljni, a onda životinjski nivo. Privremene vizije svesti koja je na biljnem nivou, koje, prema različitim školama, mogu ili ne mogu da spreče čovekovu sposobnost da dosegne više stanje na trajnijoj osnovi, mogu da se dožive uzimanjem droga, čija suština pripada ovom nivou. Izvesni snovi, koji se dešavaju prirodnim putem, mogu se shvatiti kao vid božje milosti, uz pomoć koje čovek može da privremeno doživi stanje iznad materijalnog nivoa.

Bu'ya Sadiga, snovi koje je Muhamed usnio u mesecu koji je prethodio otkriću Kurana, javili su se u obliku "izdvojenih, svetlosnih i zvučnih utisaka". Prorok je ili bio nemocan da ih protumači, ili to nije želeo, i oni se pojavljuju kao izdvojena slova, delovi kriptičkog alfabetra, ekstaze, koja staje na početima različitih poglavljaja Kurana (glava II: A,L,M, glava VII: A,L,M,S; glava XI: A,L,R, itd.). Numerička i ezoterička analogija između slova i brojeva postoji u islamu, ali tumači Kurana su bili nemocni da otkriju značenje ovih nizova. Oni su znali, kako *El Jeladain* piše: »Jedino Bog zna šta je mislio ovim slovima«.

U Muhamedovo vreme nije postojala nikakva razlika između sna prilikom spavanja i vizija u budnom stanju. Osećalo se da jedino situacija i ličnost onoga koji prima san određuju hoće li informacija stići kao vizija na javi ili kao san tokom noći, a Muhamed je duhovna uputstva primao u oba stanja. Kasnije, pod uticajem rane srednjovekovne arabiljanske učenosti, sa strašću za klasifikacijom, ortodoksniji muslimani, a to su oni koji su se više interesovali za spoljašnju stranu religije nego za duhovni doživljaj, težili su da proročanstva i proročke procene klasifikacijama koje podsećaju na kriterijume koje nudi Stari zavjet, a verovatno je da od njih i potiču. *Nabi* je običan prorok koji može da vidi i čuje anđele u snu; *Nabi morsal* je prorok odredene grupe i može da vidi i čuje anđele dok je budan; šest velikih proroka (Adam, Noje, Avram, Mojsije, Isus i Muhamed) jesu vizionari koji novi zakon, *shariat*, otkrivaju čovečanstvu i kojima je reč Božija saopštена doslovno, dok su potpuno budni, od strane anđela.

Izvestan oslonac ovakvom uredenju iskustva možda potiče od komentara nekih mistika; na primer, Avicenninog opažanja da je čovekov um slobodniji noću nego danju i Koprinog: »Ono što prosto ljudi, zbog snage svoje niže prirode, mogu da dožive samo u snu, mistik doživljava između budenja i spavanja«. Tačke gledišta iz koje su ovi sudovi nastali jesu posebni svetovi: klasifikacije su iz sveta materijalne učenosti, komentari iz sva duhovnog iskustva.

Sigurno je da je mala pažnja poklanjana kategorijama onih vizionara ezoteričke tradicije koji su nastavili da s lakoćom prihvataju sposobnost duše da duhovna ili ekstatična stanja doživi u stanju sna. Sledeći tekst Shamsoddin Lahijia, sufija iz XV veka, predstavlja primer velike tradicije duhovnog sna unutar islama:

»Video sam sebe u svetu svetlosti. Planine i pustinje bile su duga od obojene svetlosti, crvene, žute, bele, plave. Osetio sam nostaliju za njima. Kao da sam poludeo, bio sam van sebe, općinjen snagom prizora i duboke emocije koju sam doživeo. Iznenada sam video da je Crna Svetlost obavila čitav univerzum... Zraci svetlosti prodri su u mene i naglo gurnuli celo moje biće naviše. (Prošavši kroz sedam nebesa)... najzad sam došao Sferu Sfera. Tamo, bez svojstava ili dimenzija, obasjala me je bogojavljenska svetlost. Video sam Božije Veličanstvo bez modaliteta. Za ovo vreme bio sam potpuno poništen i bez svesti. Onda sam došao sebi u ovom svetu. Još jednom mi se Božije Biće pokazalo. Još jednom sam bio poništen i van svih granica. Sve se dogodilo kao da više nisam postojao, a onda sam se vratio u ovaj svet. Onda mi se Božije Biće ponovo pokazalo i ja sam ponovo prestao da postojim. Ali, jednom sam uvideo svoju nadegzistenciju u Bogu, video sam da sam ja ta apsolutna svetlost. Ja sam sve ono što ispunjava univerzum; ništa osim mene ne postoji. Ja sam većito biće, demijurg univerzuma. Sve se sadrži u meni.«

Ovde, kako tumači Henry Corbin, Lahijeva Crna Svetlost otkriva pravu tajnu bića, jer celokupna egzistencija ima dva lica, lice svetlosti i lice tame. Lahiji nije sišao u pakao da otkrne tamu koju većina ljudi nikada ne priznaje, on je prekoćina nikada ne zamišlja: »Totalnost ljudskog bića jeste lice dana i lice noći, lice svetlosti jeste uobičajivanje njegovog nebića u biće pomoću apsolutnog subjekta.« Bez sumnje je ovaj san označio bitnu promenu u Lahijevom životu, ma kakav bio ontološki status događaja koje on tako živo opisuje.

Da bi dokazali stvarnost svojih duhovnih iskustava u snovima i vizijama, muslimanski mistici su bili pobuđeni da identificuju jedan postojeći svet sličak, *alam-al-mithral*, na pola puta između materijalnog sveta i sveta intelekta. Ovaj svet nije nestaran. Henry Corbin, koji je proučavao *alam-al-mithral* i opsežno pisao o tome, objašnjava da potvrđivanje sveta slika ne treba shvatiti kao bekstvo od onoga što smo se složili da nazovemo stvarnošću, već da, suprotno tome, lakomisleno odbacivanje tog sveta može da se ispolji kao bekstvo od unutrašnje stvarnosti. Sposobnost aktivne imaginacije, ili imaginativne svesti, pomoću koje je čovek sposoban da prodre u ovaj svet, pogrešno je protumačiti kao fantaziju. Svet slika nije imaginiran: čovek mu se približava kroz uvežbanu i specifičnu "imaginaciju", a figure i slike koje ga nastanjuju imaju svoje sopstveno postojanje. Ibn' Arabi opisuje: »Ova snaga aktivne imaginacije se razvila u meni do te mere da mi je učinila vizuelno prisutnim mog ljubljenog, kao telesnu, objektivnu, ekstramentalnu, figuru, baš kao što se andeo Gavrilo pojавio u telesnom obličju na oči Proroka.«

Predeli i figure sveta slika postoje u stvarnosti koju su mnogi posetili, i ona je za sve bila »istovetna«. Sneverač, on ili ona, može, ukoliko je dovoljno čist u nameri i pripremljen, doći dovoljan nivo duhovnog razvoja, doprineti ovom svetu ili ga dalje istražiti pomoću višeg duhovnog razumevanja. I zato što je sposobnost koja se ovde koristi »imaginacija«, ne može biti razlike između »kreatcije« i »istraživanja«, između »razviti« i »identifikovati«. Svet slika jeste svet snova kojega mnogi snevaci mogu da posete i u kojem mogu da opaze prepoznatljive oblike i slike kroz isti čin kojim ih stvaraju.

Etnografske tradicije

Veliko bogatstvo osnovne građe koja je nekada postojala u nepisanim društvima, proučavano je do njihovog nestanka. Od svih etnologa i antropologa koji su sakupljali informacije o tim narodima, samo malo broj je bio kadar da razume pogled na svet ili metafiziku onih koje su proučavali, ili da bar uvidi da je takva metafizika postojala. Ideje koje su u antropologovom vlastitom društvu smatrane filozofijom, misticizmom ili teologijom, pogrešno su tumačene u etnografskoj literaturi kao »primitivno mišljenje«. Edward Tylor, jedan od osnivača antropologije, napisao je: »Sadržaj vizija odgovara sadržaju snova po tome što se odnose na primitivne teorije o duši... Čak i u zdravom budnom životu dživiljak ili varvarin nikada nije naučio da napravi onu strogu razliku između subjektivnog i objektivnog, imaginacije i realnosti, da primeni ono što predstavlja jedan od glavnih rezultata naučnog saznanja.«

Senoi, narod koji živi u džungli centralnih visija Malezije, vodili su kolektivni život usredsreden oko složene psihologije sna, koja je služila da ujedinji zajednicu i podstakne visok stepen onoga što je Jung opisao kao »individuaciju«. Kilton Stewart, koji je živeo sa Senoima 1935, napisao je da »odsustvo velikih zločina, oružanih sukoba, mentalnih i fizičkih oboljenja... može jedino da se objasni na osnovu institucija koje stvaraju visoko stanje psihičkog integrateta i emotivne zrelosti, uporedno s društvenim ponašanjem koje podstiče pre kreativne nego destruktivne odnose«.

Senoi su smatrali da svaki čovek treba da pokuša da kontroliše duhovni univerzum sopstvenog sna, tražeći i dobijajući saradnju od svih ličnosti i sile koje u njemu postoje. Ove ličnosti i sile su stvari. Kada one zaprete, onaj koji sanja mora da se bori s njima, prizivajući iz sna u pomoć likove prijatelja, ukoliko je to neophodno; ličnosti sna opasne su samo onoliko dugo koliko ih se čovek plaši. Ako snevaci uspe da dobije bitku u snu, duh neprijatelja postaje njegov rob ili saveznik, koji će moci da pomogne u budućem životu, u snu i na javi.

Svakoga jutra, porodica raspravlja i analizira snove iz prethodne noći. Deca se poučavaju i podstiču da ceo život u snu isto onako kao i za život na javi. Kada Senoi dečak saopštava da je pao u snu, odrasli mu uvzvrćaju s entuzijazmom: »To je divan san... jedan od najboljih koje čovek može da usni. Gde si pao? Šta si otkrio?... Moraš da se razondiš i zabaviš kada padneš u snu. Padanje je najbrži put da dođeš u vezu sa silama sveta duhova. Uskoro ćeš se setiti mojih reči... i osetićeš kako putuješ na izvor sile koja te je oborila.«

Prijatni snovi se namerno i svesno produžavaju sve dok ne dostignu tačku kada se nešto korisno ili lepo može poneti natrag plemenu u budnom stanju. Ako čovek leti u snu, na primer, on nastavlja letenje, sve dok ne sretne bića od kojih može da nauči pesmu ili veštinu koju će poneti natrag svojim ljudima. U seksualnim snovima, onaj koji sanja uvek produžava san, dok ne doživi orgazam, i onda pita svoga partnera za pesmu. On se ne plaši da u svojim snovima ispolji ljubav prema osobama koje su mu zabranjene u budnom stanju, bratu ili sestri, na primer, jer ovakve ličnosti nisu brat ili sestra, već psihička bića koja su uzela ovaj oblik kao masku. Slično, u slučaju agresivnih snova, ako se ličnost sna koja preti Senoi pojavljuje kao lik prijatelja, to, u stvari, nije prijatelj, već samo osoba koja se maskirala na ovaj način.

Posle analiziranja sna u okviru porodice, Senoi se okupljaju u veće kojim predsedava *halak* ili šaman, gde se analiziraju snovi svih, a pesme i igre koje su sakupljane objašnjavaju i

izvode. Šamanizam, posvećenost, »znanje« jeste cilj svih Senoā i oznaka *halak* nije ni u kom pogledu služba već duhovno stanje koje svako može da dostigne.

Teorija sna Senoā opisuje postojanje duhovnog tela koje se sastoji od primarne srca-duše, *sengin*, od koje zavisi život, i četiri sekundarne duše, *jereg*, koncentrisane u jetri, koja može da se projektuje u prostor i vreme, *hinum*, dah, koja može da napusti telo govorom; *ruai*, glava, koja može da napusti telo za vreme spavanja i *kenlok*, skoncentrisana u oku, koja kontroliše čulno opažanje i uobičajeno znanje. Da bi se postalo šaman, *ruai* i makar još jedna duša moraju biti u stanju da napuste telo; a da bi se postalo *halak* najvišeg reda, sve duše, izuzev *sengin*, koja napušta telo samo prilikom smrti, moraju biti u stanju da putuju van tela i saraduju s *ruai* u svetu sna. Na taj način, ovi netelesni aspekti bića nisu ograničeni na Senoi pojedinca, već, projektovane kroz misao, san i govor, stupaju u međusobno dejstvo s udaljenim ljudima i stvarima.

Dva američka indijanska plemena, čije su se kulture u suštini bavile stanjem sna, jesu Maricopa iz Kolorada i Iroquois iz države Njujork. Bez sumnje, uprkos Tylorovom suprotnom tvrdjenju, Iroquoisi su bili u stanju da razlikuju san od budnog stanja, ali je za njih stanje sna imalo veću ontološku vrednost. U XVII veku Père Fremin, francuski jezuitski misionar, napisao je da »pravo govoreći, oni imaju samo jedno božanstvo — san. Prema njemu ispoljavaju potčinenost i slede sva njegova naredba... s krajnjom tačnošću... ma šta da su učinili u snu, oni smatraju sebe apsolutno obaveznim da to što pre izvrše. Drugi narodi se zadovoljavaju onim svojim snovima koji su značajniji; ali ovaj narod, koji uživa dobar glas zbog života koji je religiozниji od života njegovih suseda, smatra bi sebe velikim krivcem ukoliko bi propustio da opazi jedan jedini san. Oni misle jedino ono njemu, ne govore ni o čemu više, a sve njihove kolibe su ispunjene njihovim snovima.«

Iroquoisovo shvataju snove kao jezik duše i sredstva pomoći kojih ona izražava svoje želje. Kao što je Freud umnogome činio, oni su verovali da snovi nisu samo ispunjenje želja, već da često prikušuju želje svojim sopstvenim jezikom.

Iroquoisovo naglašavanje prvenstva snova nad sekundarnim budnim stanjem deluje kao lik u ogledalu popularnog zapadnog racionalizma, koji na budno stanje gleda kao na superiornu stvarnost, a na san kao na nestvorno stanje za vreme kojega um, nalik na kompjuter, obraduje slike iz budnog stanja. Oba su ekstremi kojima nedostaje celovitost.

Poput Smohalla, Nez Perco, koji je odlučno odbacivao etiku rada belog čoveka rečima: »Moji mladi ljudi nikada ne rade. Ljudi koji rade ne mogu da sanjaju, a mudrost dolazi u snovima«, i, kao i autor *Psalta* 127, Maricopa Indijanci su verovali da uspeh u životu zavisi od duha i da se duhovno postiže pomoći sna. Izgubljena Zvezda je rekao: »Svako ko napreduje ili ima uspeha, mora da je nešto usnio. On ne napreduje zato što je dobar radnik, već zato što je sanjao. U stanju sna, duša snevača odlazi van u potrazi za duhom koji će joj otkriti pesmu ili lek. Svi Maricopa su u principu usvojili ovu teoriju, ali u praksi se samo mali broj usudio na putovanje u snu, u potrazi za uputstvom koje se odnosi na poeziju ili medicinu. Put znanja je bio naporan i ponekad opasan, i svaki Maricopa nije imao hrabrosti za njega. To je bio dug proces, jer je snevač dobijao informaciju od zaštitnika ili duha koji ga je poučavao, u snovima koji su se protezali na period od mnogo godina. Za vreme ovog perioda šegrtovanja, snevaču nije bivalo dopušteno da ikada pomene svoje snove, niti otkrije bilo koju informaciju koja se u njima sadrži. Prerano kazivanje, bez razumevanja, razgrevilo bi zaštitnika i on bi napustio snevaču.«

Leslie Spier kazuje priču o Papago Footu, koju je dobio od svoga kazivača:

»Papago Foot, Kohuana, otišao je u pećinu na bregu u blizini Tempe. Popušio je jednu (magijsku) trsku, ležeći, i odjednom zaspao: 'On je zapravo to i žeo, zato što je mislio da bi čak i da umre bilo bolje nego da živi na način na koji je živeo, a možda je mogao i da postane šaman.' Sanjao je nepoznatog čoveka, kako je došao k njemu i rekao mu da će mu pomoći. On je vezao paukovu mrežu od tog brega do Tempinog brega, a odatle do Četiri vrha, planina San Franciska, odatle do... Kredestog stena. On je putovao duž te mreže i na svakom bregu su mu otkrivani različiti lekovi. Ali, on je suviše rano ispričao nekome o tome, tako da mu je duh rekao: 'Prešao si zapravo pola puta (oko kruga). Hteo sam da te vodim celim putem. Ali, pošto si suviše rano ispričao, video si samo polovinu onoga što sam hteo da ti otkrijem.' Tako je ovaj čovek lečio od stomačnih tegoba. Ostali su ga uvek korili zbog brzopletosti.«

Indijska tradicija

U Indiji, dva posebna prilaženja snu — upanišadsko, religiozno-filosofsko i metafizičko, i jogi, duhovno i iskustveno — spojila su se da bi stvorila jedinstveno bogatstvo i kompleksnost. Vekovima je stanje sna shvatano kao deo složene strukture psihičkog i duhovnog univerzuma, i kao potencijalan prostor svesti, pomoći kojega iluzija stvarnosti može da se doživi i konačno prevaziđe.

U *Mandukya-upanišad*, koja odražava zajedno nekoliko eozteričkih indijskih tradicija, esencijalna mantra AUM (OM), iskonski zvuk i mantra koja je vezana za najvišu čakru, centar-

-krunu, data je za razumevanje homolognih nivoa svesti. Svako od slova, A, U, M, i njihova ukupnost, OM, predstavljaju jedno od četiri stanja svesti, četiri četvrtine *brahmana*, univerzalnog uma/duše i četiri četvrtine Sebe, *atmana*.

»Budno stanje, koje saznaće samo spoljašnje... ima devetnaest usta, uživa u istančanome, brilijantu, nazvano *taijasa*, jeste druga četvrtina; ovo je zvuk A, opšta realnost.«

»Stanje sna, koje saznaće unutrašnje... ima devetnaest usta, uživa u istančanome, brilijantu, nazvano *taijasa*, jeste druga četvrtina; ovo je zvuk U, realnost ličnog duhovnog života.«

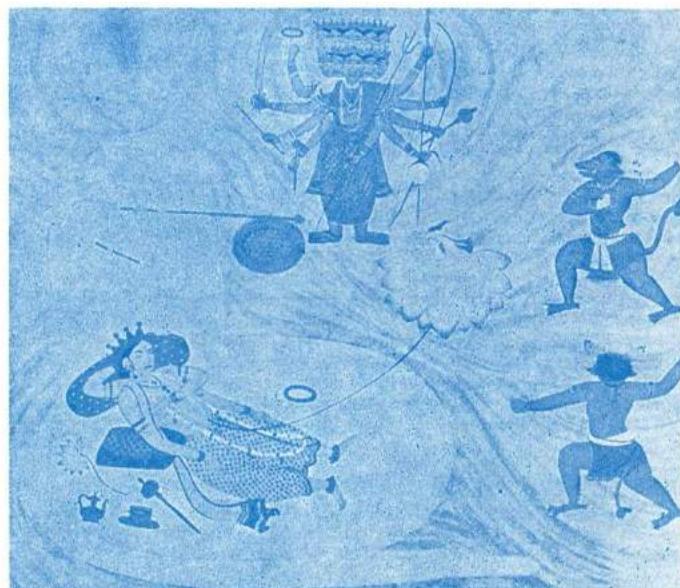
»Ako onaj koji je u snu ne želi ništa, ne sanja ništa, to je dubok san... Stanje dubokog sna je jedinstveno, ispunjeno blaženstvom... njegova usta su misao, ono što saznaće; nazvano je *prajna* i predstavlja treću četvrtinu; ovo je zvuk M, svest homogenog jedinstva.«

Za četvrtu četvrtinu se kaže da »niti spoznaje unutrašnje niti spoljašnje, niti na oba načina, niti je logičko znanje, niti spoznaje, niti ne spoznaje, nevidljiva je, o njoj se ne može raspravljati, neuhvatljiva je, nema osobenih znaka... prestanak je razvoja, mirna, dobra, bez drugog, takvom zamisljaju četvrtu«, nazvana *turiya*. Ovo je zvuk OM, svestan, univerzalan um (reč koja je bila »na početku«).

Shodno središnjoj upanišadskoj ideji da je *atman*, individualna duša, i *brahman*, duša sveta, u biti jedno — što znači da, kroz istinsko znanje, pojedinac može da dostigne božansko stanje — primenjivane su jogi tehnike askeze i eksperimenta, i možda mnogo važnija budistička joga psihologije i misticizma. Cilj života, primarna dužnost pojedinca bila je da postigne slobodu i besmrtnost boga: ostvarenjem iluzije, *maye*, sveta — ostvarujući je ne filozofski, kao u ranijim upanišadama, već praktički, eksperimentalno. *Mandukya*, tekst na koji ukazuje Lama Govinda, koji se još uvek koristi kao precizno psihološko oruđe u tibetskom misticizmu, opisuje stanje sna kao sekundarno stanje kroz koje čovek mora da prođe da bi postigao prosvećenost. Zajedno sa svakodnevnom realnošću, *vaisvanaram*, *taijasa*, stanje sna, opisano je kao ono koje »ima devetnaest usta«, što Sankara objašnjava u komentaru kao pet čula (sluha, dodira, vida, mirisa, ukusa), pet organa delovanja (govor, manuelno delovanje, kretanje, radanje, izlučivanje), pet disajnih funkcija, senzorijum (*manas*), intelekt (*buddhi*), ego (*ahamkara*) i mišljenje (*citta*). I kada smo budni, i kada spavamo, doživljavamo iluziju ovih »devetnaest usta«. Na ovaj način, indijska tradicija spoznaje paradoks »stvarnosti« snova, koja je paralelna »stvarnosti« budnog stanja, konačnim proterivanjem obeju u status iluzije.

Shvatanje da su snovi iluzije teže je zato što je čovek spreman da odjednom površno izjednači njihovu nematerijalnost s iluzijom, umesto da je shvati kao udaljeniju iluziju koju čovek treba da »probije«.

Da bi »probio« svaki od tri prethodna stanja svesti, na putu ka *turiji*, čovek mora da prođe kroz njih u potpunoj lucidnosti, bez ikakvog diskontinuiteta svesti. Specifična tehnika za održavanje celovitosti svesti jeste *pranayama*, kontrola disanja, regulisana mentalnim ponavljanjem AUM-a, koji uravnovežuje *puraku* (udisanje), *recaku* (izdisanje) i *kumbhaku* (zadržavanje vazduha u plućima), tako da oni traju podjednako vreme. Usporavajući postepeno disanje, dok ne postigne ritam sna, jogi lucidno »probija« stanje sna ne gubivši pri tom punu svest.

KRISNA ulogu VISNE u snu, Indija XVIII vek

Primer Milarepe, jednog od osnivača Kargyupta škole tibetanskog budizma u XII veku, pokazuje teškoće i zadovoljstva koja donosi nastojanje da se ostvari stanje svesnog sanjanja. Milarepin biograf, Rechung, beleži da je on, nakon osam godina učenja i upuštava od strane svoga učitelja Marpe, usnio srušenu kuću svoje porodice i pripremio se da ode: »Moj učitelj se latio posla da pripremi dijagram mandale... Tada me je uveo u poslednje i najviše inicijacije i Misterije Simbola Sna, a tantru je na uvo učenika šapnuo učitelj.« Posle godinu nevolja i putovanja, Milarepa još uvek nije bio sposoban da postigne ni prvi nivo da Šest doktrina kojima ga je Marpa podučavao. *Chos-drug*, ili *Sest doktrina*, jeste tibetanski jogi tekst koji registruje nivo na putu ka znanju: 1. Životna Toplotu, pokretačka snaga potrebna da se započne put duhovnog razvoja, 2. Iluzorno Telo, učenje pomoći kojeg jogi postiže iluzornost svoga tela i svih drugih objekata u prirodi, 3. Snovi, doktrina pomoći koje jogi postiže da, baš kao što su snovi iluzorni, budu podjednako iluzorna sva *samsarička* iskustva u budnom stanju i u stanju sna, 4. Cista Svetlost, 5. Bardo ili Međustanje, 6. Transferencija.

Nesposoban da proizvede Životnu Toplotu, Milarepa je preduzeo meditaciju i pročišćenje dugo osam godina, u samoci, u Dragkar-Taso pećini, jedući samo onoliko koliko je dovoljno da se održi u životu. Na kraju ove osamljenosti postigao je treći nivo *Chos-druga*:

»Noću, u svojim snovima, mogao sam preći preko planine Meru i sve sam jasno video dok sam išao. Isto tako u svojim snovima sam mogao da umnožim sebe u stotinu ličnosti, obdarjenih istim moćima kao što je moja. Svaki od mojih umnoženih oblika mogao je da prelazi prostor i odlazi u neko budino nebo, sluša tamo pouke, a onda se vraća nazad i druge poučava *Dhammi*. Takode sam mogao da transformišem svoje fizičko telo u veliku plameću vatrnu ili u prostranstvo tekuće ili stajaće vode. Videvši da sam stekao beskrajno čudesne moći, makar samo u svojim snovima, bio sam ispunjen srećom i ohrabren.«

Jogi koji ostvaruje učenja doktrine sna, probija stanje sna i postaje aktivan i kreativan u kraljevstvu *taijase*, počeo je da shvata iluziju i rešava problem stvarnosti. Kada odlazi na spavanje, on »nosi sa sobom gradu ovoga sveta koji sve sadrži, sam ga razgraduje, sam ga izgraduje, i sanja pomoći sopstvenog sjaja, sopstvene svetlosti. Tada on postaje samoprosvetljen. Tamo nema trijumfálnih kočija, nema mostova, ali on stvara iz sebe sopstvene trijumfalne kočije, mostove, puteve. Tamo nema bornih kola, lotosnih bara, vodenih tokova. Ali on iz sebe stvara borna kola, lotosne bare, vodene tokove. Jer on je stvaralač... bog.«

Psihoanalitička tradicija

Pre 1899. godine, kada je Sigmund Freud objavio svoju monumentalnu studiju *Tumačenje snova*, snove su u Evropi istraživali usamljeni pojedinci poput Alfreda Maurya, koji je eksperimentisao s dejstvom fizičkih čulnih utisaka na san — dobro je poznat njegov primer kada sanja da je glijotiniran zato što je prečega kreveta pala na njegov vrat — i Hervey de Saint-Denisa, koji je dvadeset godina pokušavao da »svladava iluziju snova« kontrolišući ih svojim svesnim umom.

Medicina se, u to vreme, nije interesovala za snove, koji su obično smatrani besmislenim halucinacijama. Freud je reagovao na ovakvu medicinsku pozadinu. Proučavanjem sopstvenih snova u detalje, razvio je teoriju o snovima, pomoći koje ih je shvatio kao prerašeno ispunjenje infantilnih seksualnih potreba snevača. Kako većina snova nije bila otvoreno seksualna, tvrdio je da je manifestan san, kojega se čovek prisćeca, već cenzurisan od strane uma, a da iz njega postoji »latentan« san s kojim ovaj ima malo sličnosti. Potrebitno je da »manifestan« san bude prerašen, mislio je Freud, kako njegova sadržina ne bi sablaznila onoga koji sanja i učinila da se on probudi. »Snovi su zaštitniči spavanja, a ne onih koji ga narušavaju.«

Freud je četiri načina na koja je latentan san prerašen, sveo pod kategorije kondenzacije, premeštanja, sekundarne revizije i simbolizma, i ova četiri procesa nazvao je »delatnošću sna«. Kondenzacija je mehanizam kojim se nekoliko latentnih ideja sna sažima u jednu jedinu sliku u manifestnom snu, na primer, nečiji otac, poslodavac i analitičar mogu se spojiti. Prenošenjem, emocija, koja je, u stvari, vezana za jednu situaciju, može da se veže za neku sasvim drugačiju, da bi se pažnja snevača odvratila od stvarnog predmeta njegovih osećanja. Sekundarna revizija jeste nesvesno menjanje manifestnog sna, onako kako se presećamo, u nastojanju da se uhvati njegov smisao. Mada je Freud ukazivao da »postoji bezbroj snova koji zadovoljavaju potrebe drugačije od seksualnih«, njega je uglavnom interesovalo simbolizovanje seksualnih organa i aktivnosti. Smatrao je da je u snovima pacijenata otkrio simbole falusa u slikama kao što su noževi, banane, drveće i šiljci, a simbole za ženske genitalije u slikama džepova, rupa i kapija.

Freudov doprinos proučavanju snova jeste u tome što je ovaj predmet otrogao od periferija i vratio ga u centar interesovanja čoveka Zapada. Izvanredno je to što je on bio u stanju da to učini u klími koja je preovladivala u mišljenju na početku veka. Freudovo približavanje neurozi kroz san bilo je do te mere radikalno u to vreme da se prema njemu odnosilo s pre-

zjom i odbacivano je kao mešavina skarednosti i opskurnosti, i čak je Jung, po sopstvenom priznanju, dugo bio nespособан da uvidi njegov značaj. Freud je podstakao istraživanje snova u XX veku. André Breton mu se odužio ovom elokventnom pohvalom: »Pod izgovorom civilizacije i progrusa, uspeli smo da proteramo iz duha sve ono što se pravilno ili pogrešno naziva praznovrem ili lobmanom; zabranjeno je svako traženje istine koje nije u skladu s važećim. Prividno je pukim slučajem deo našeg intelektualnog života, za koji smo se pretvarali da nas ne interesuje — i, po mom mišljenju daleko najvažniji deo, iznet na videlj. Za ovo moramo zahvaliti otkrićima Sigmunda Freuda. Zasnovana na ovim otkrićima, konačno se formirala struja mišljenja pomoći koje će čovek istraživač biti u stanju da ode mnogo dalje.«

Dok je Freud gledao na san kao na neurotični oblik mentalne aktivnosti, kroz koji je mogao da se približi neurozama svojih pacijenata, C. G. Jung je shvatao san kao normalan, spontan, kreativan izraz nesvesnog. On je bio istraživač koga je Breton anticipirao. Bio je mlađi Freudov kolega i ovaj ga je smatrao svojim »zakonitim naslednikom«, ali, 1914, Jungovo neslaganje s mnogim Freudovim teorijama i njegovim celokupnim pristupom, uslovljeno je da se odvoji i sledi svoje vlastito shvatanje procesa nesvesnog i uloge sna.

Mada je Jung usvojio neke osnovne principe Freudove teorije sna, kao što su kondenzacija i simbolizam, potpuno je odbacio teoriju »prerašavanja«: »Ne postoji takav razlog pod suncem zbog kojega bismo prihvatali da je san vešta smicalica koja nas odvodi s pravog puta.« Jung takođe nije bio uveren u važnost koju je Freud pridavao ispunjenju želje i u ono što mu se činilo kao Freudovo precenjivanje seksualnog aspekta nesvesnog: »Nema sumnje da je Freud, u izuzetnoj meri, unosio emocije u svoju seksualnu teoriju. Kada je govorio o tome, njegov ton je postajao povišen, gotovo uznemiren. Duboko sam osećao da je za njega seksualnost bila vrsta božanstva... Još uvek mogu da se setim kako mi je Freud živo govorio: 'Dragi moj Jung, obećaj mi da se nikada neće odreći teorije seksualnosti. Ona je od svega najvažnija. Ti vidiš, mi moramo načiniti dogmu od toga, jednu nesalomivu branu.' Upitao sam ga začuđeno: 'Branu — protiv čega?' Na što je on uzvratio: 'Protiv crnog talasa blata,' i ovde je oklevao za trenutak, onda je dodata — 'okultizma'.«

Ali iznad svega, Jung nije bio u stanju da prihvati redukcionizam Freudove teorije, kojim je individualitet bilo koje vrste simbola reducirana na jednu jedinu ideju. Ovakav sistem demantuje jedinstvenost pojedinačnih simbola i Jung ga zamjenjuje metodom proširivanja značenja pojedinačnih slika i snova elementima uzetim iz etnoloških i mitoloških paralela.

Otvorenost Jungovog pristupa dopuštalata mu je, kao što June Singer kaže, »da pusti svoje spekulacije da teku slobodno dok ulazi u oblast tajanstvenog, bez pokušaja da konkretizuje neiskazivo iskustvo«. U svojim snovima i snovima svojih pacijenata otkrio je izvesne arhetipove, koje je opisao kao »numinozne strukturalne elemente psihe, koji imaju određenu autonomiju i specifičnu energiju koja im omogućava da privlače, izvan svesnog razuma, one sadržaje koji im najviše odgovaraju... Očigledno je da nisu bile u pitanju nasleđene ideje, već urodene dispozicije da se proizvedu paralelne slike ili, pre, identične psihičke strukture zajedničke svim ljudima, koje sam kasnije nazvao arhetipovi ili kolektivno nesvesno... Ovi arhetipovi ne reprezentuju ništa spoljašnje, nepsihičko, mada, naravno, konkretnost ovih slika duguju utiscima koje primaju spolja. Tačnije, nezavisno od spoljašnjih oblika koje mogu da uzmu, i ponakad u direktnoj suprotnosti s njima, oni reprezentuju život i suštinu neindividualne psihe.«

Freudov sistem analize mogao je, u najboljem slučaju, posetići za pojedinca čistu sadašnjost, koja se podešava prema prošlosti, oslobođanjem potisnutih osećanja u trenutku katarze, transcendirajući tako potpuno negativnu neurozu. Ali, ovaj metod je — u smislu da se bavi otklanjanjem ranijih bolesti — u suštini zaostao. Jung je razvio konačni stav koji je čak i neuropsu ocenio kao deo psihičkog života koji nastoji da pomogne. »Svi psihički fenomeni imaju neki cilj«, pisao je Jung. Cilj sna jeste put ka individuaciju: otkriće sebe.

Onaj koji sanja stvara

Kada sanjamo, možemo da naučimo da iz sna donešemo nešto što je društvo od koristi. Kreativni snevač se ne vraća praznih šaka. On ili ona jesu istraživači sveta sna, vraćajući se s pjesmom, igrom, lekom, informacijom koja se odnosi na budućnost, informacijom o udaljenom kraju, ili nekakvom novom idejom.

Vrednost pesme je u njenoj efektivnosti. Igra je dobra, lek deluje; proročanstvo se obistinjava; telepatsko se iskustvo potvrđuje, a ideja ima smisla. F. A. Kekulé, nemački hemičar, pisao je o snu koji mu je pritekao u pomoći: »Okrenuo sam stolicu prema vatni i utonuo u polusan. Atomi su promicali poređ mojih očiju... vjugajući poput zmija. I gle, šta se dogodilo! Jedna zmija je zgrabila sopstveni rep, i ta slika se podrugljivo zakvitala pred mojim očima. Kao da me je sev munje probudio. Ostatak noći sam proveo izvodeći konsekvence ove hipoteze. Konsekvence su bile otkriće formule za benzol. »Naučite da sajnjate, gospodo«, savetovao je naučnom skupu 1890.

Kreativno sanjanje je univerzalno. Postoji kontinuitet tzv. paranormalnog iskustva vezanog za snove, koje se prostire od primitivnih naroda kao što su Pigmeji, čiju dobro dokumentovano proročku vidovitost u snu spominje M. Eliade, do modernih areligioznih društava. Prema *Psalmu* 127, »milome svojenu on daje san«.

Čim primanja, bilo da je dar pesma ili informacija-predskazanje, jeste suštinsko obeležje kreativnog sna, izraz koji opisuje i »paranormalna« iskustva sna kao što su predskazanje, telepatija i vidovitost, i pesme, sigre i ideje inspirisane u snu ili snom. Razdvajanje »paranormalnog od »normalnog« jeste znak diskontinuiranog iskustva modernog čoveka, jer termin »paranormalan« nema organsko značenje: određen je samo negacijom, odvajanjem sukcesivnih materijalnih uzroka jednog događaja, dok ne ostane samo »nemoguće«, »paranormalno«.

U islamu, na primer, kontinuitet i integritet numinoznog iskustva sna s »normalnošću« materijalnog života ostali su netaknuti. Čin *ad'han*, poziv na molitvu, primljen je u snu. U to vreme, prorok je bio nestripljiv da uvede prepoznatljiv poziv na molitvu, baš kao što je Jevreje zvuk trube poziva u sinagogu, a rane hrišćane zvuk klepala sazivao u crkvu. Za vreme molitve, jedan Muhamedov sledbenik, Abdullah ben Zayd, zaspao je i usnio čoveka obučenog u zeleno, koji je nosio klepalu. Upitao ga je da li bi on mogao da kupi klepalu kojom bi sazivao na molitvu, ali mu je čovek u zelenom odgovorio: »Uzvikni: 'Nema boga do Boga, a Muhamed je njegov prorok.'« Čim se probudio, Abdullah ben Zayd je ispričao Proroku svoj san i Muhamed ga je uputio da tačnoj frazi, koju je čuo, pouči Bilala koji je postao prvi mujezin.

Kilton Steward beleži igru Senoâ, inspirisanu u snu, koja je omogućila snevaču da, poput svetog Petra, uvede kulturnu promenu kojoj nije bilo ravne u njegovom društvu:

»Datu Bintung... usnio je san koji je uspeo da sruši glavne društvene barijere u oblaćenju i ishrani Senoâ i okolnih kineskih i muhamedanskih kolonija. Bilo je potrebno da samo oni koji izvode igru, koju je on primio u snu, promene navike vezane za ishranu i lodevanje, ali je igra bila do te mere lepa da su skoro svi Senoi to prihvatali... Druga karakteristika sna je povlačila sa sobom ceremonijalni status žena, čineći ih skoro jednakim muškarcima... Ovo je bila čista kreativna aktivnost sna, za koju nije bilo modela u okolnim kulturama.«

Među plemenima Teton Sioux, Papago i Chippewa, kao i kod gotovo svih grupa američkih Indijanaca, pesma nije umetničko delo. Gotovo uvek rezultat sna, pesma je, kako kazuje Kenneth Rexroth, »sveta... predmet natprirodнog strahopštovanja i kao takva važno sredstvo u kontrolisanju najviše realnosti«:

1. tamo
na zapadu
gde
vetar
duva
vetar
huji
stojim
vetar
duva
vetar
huji
stojim

2. sove
(su) ujale
dok je noć prolazila
sove
(su) ujale

3. na vrhu planine
ni sâm ne znam gde
odluta sam tam
gde možda mi se izgubiše srce i duša
odluta sam daleko

4. (pesma jelena)
moji blistavi rogovi

Prvu pesmu su vukovi dali Teton Siouxu, Hrabrom Bufalu, u snu, drugu, vajpit* drugom Teton Siouxu, Maloj Divljoj Patki; treću je u snu dobila jedna Papago žena, čije ime nije zabeleženo, a četvrtu Chippewa, Meckawigabau, u snu u kojem je on postao bufalo i ove reči primio od drugog bufala. Ako su reči ovih pesama ponekad kriptične, a njihova značenja nejasna, to

je zbog toga što je njihovo ezoterično značenje skriveno od neprosvećenog. Druga Papago žena je objasnila: »Pesma je veoma kratka zato što mi mnogo znamo.« Pesme su istovremeno reči kojih se doslovno seća onaj koji se sreo s božanstvom u snu i putanja kojom pevač može da se vrati: sredstvo za ponovno ostvarenje numinoznog iskustva.

Ponekad su san ili vizija u kojoj snevač prima pesmu spontani, a ponekad izazvani; ali su uvek omogućeni strukturu društva. Čak i na Zapadu postoji izreka da »inspiracija dolazi u snovima«, i Kekulé i drugi su uzimali, naravno, ovu mogućnost ozbiljno.

Postoje dve vrste namerno izazvanih snova: snovi izazvani molitvom, postom ili drogama i inkubacija u kojoj moć da se san izazove ne leži u povisenoj svesti pojedinaca, već u mestu koje poseduje snažne magijske kvalitete. Samoizazvani san, kao kod Papago Foota, može takođe da se odvija na magijskom ili inkubacionom mestu, ali izazivanje »boga unutra« preduzima se prvenstveno nad svetom zemljom.

Kult Eskulapa ili Asklepija bio je najorganizovaniji i najrašireniji kult u Starom svetu. Do II veka bilo je više od trista aktivnih hramova širom Grčke i Rima, posvećenih lečenju intervencijom arhetipskog iscelitelja, koji se hodočasnicima javlja u snu u svojim svetištiima. Kao u traganju za vizijom američkih Indijanaca, božanstvu se približavalo samo posebno rigoroznog posta i pročišćenja. Napis na ulazu u hram u Epidaurusu glasi: »Onaj ko ulazi u hram okladen tamjanom, mora biti čist, a čistoća znači posedovanje jedino pobožnih osećanja.« Posle žrtvovanja vola, ovce ili pšeničnih hlebova, ulja i tamjana, i jedne večeri provedene u moljenju bogu, u ekstazi, da im daju san koji žele, hodočasnici spavaju na kožama žrtvovanih životinja, među bezopasnim žutim zmijama toga kraja, jer je zmija bila živi simbol boga. Prvobitno, u hramu u Epidaurusu, bog se javljava bolesnome u snu, koji je sam po sebi bio čudotvoran lek, kasnije, u Rimu, san više nije bio lek, već sredstvo kojim se primao božanski lekarski savet.

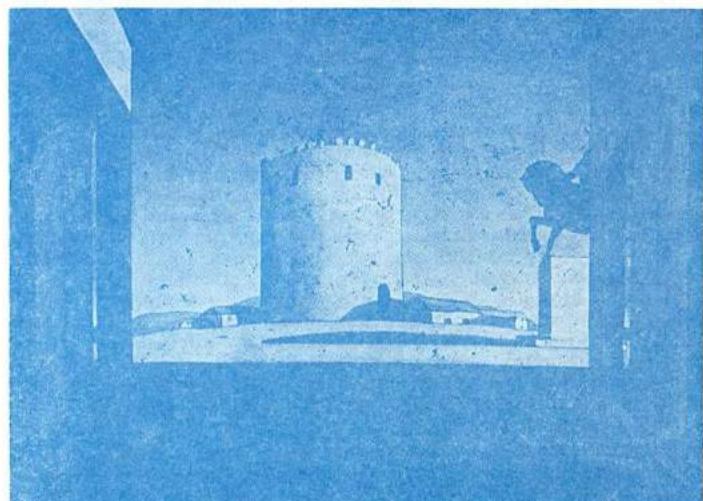
Znanje o ovim kasnijim praksama dolazi iz Aristidovih *Tajnih beseda*, u kojima on opisuje svoje izlečenje posle duge bolesti. U snu je dobio zapovest: da ide bos zimi, da koristi sredstva za povraćanje, čak da žrtvuje jedan prst. On je uzbudljivo opisao jačinu svog doživljaja: »Slušaš i čuješ, nešto u snu, nešto na javi. Kosa ti se diže na glavi, plaćesi i srećan si. Srce ti se nadima, ali bez oholosti. Koje ljudsko biće može rečima iskazati ovaj doživljaj? Ali, onaj ko je to doživeo, podeliće moje znanje i upoznati stanje moje duše.«

Inkubacija je susretanje s bogom na pola puta: čovek se uspinje, a bog silazi. U ovim obredima inkubacije, snevač ne traži kreaciju, pesmu, već ozdravljenje, ponovno stvaranje onoga što on ili ona smatra prvočitnim zdravljem. Nije u pitanju traganje za »moći« u Don Huanovom smislu, duhovni put, već hodočasnika ovozemaljska želja. U inkubaciji kreativni san nije bolesnikov, već božiji.

U telepatiji u snu, predskazanje i proročanstvo, »pesma« koju snevač prima, jeste informacija o onome što se dešava negde drugde ili će se dogoditi u nekom budućem vremenu. U prvom slučaju, razara se materijalno shvatanje prostora, u drugom, ideja o vremenu kao o progresiji od prošlosti ka budućnosti.

Mada se smatra da su telepatiju u snu upražnjavale s velikom preciznošću neke sufi grupe u vreme Otomanske Imperije, moderni primjeri spontanih doživljaja ove vrste, mada jasno ispoljavaju telepatski efekat, obično su shvatani ili delimično ili nedovoljno jasno. Ovaj Jungov san jeste primer ove vrste.

»Sanjao sam da se krevet moje žene nalazi u dubokoj jami kamenih zidova. To je bila grobnica i na neki način je sugerisala klasičnu starinu. Žonda sam čuo dubok uzdah, kao da je neko

slika Giorgia de Chirica, 1913

ispustio dušu. Prilika koja je ličila na moju ženu sedela je u jami i kretala se naviše. Nosila je beo ogrtač u koji su bili utkani neobični crni simboli. Probudio sam se, probudio ženu i proverio koje je doba. Bilo je tri sata izjutra. Šan je bio toliko izuzetan da sam odmah pomislio da označava smrt. U sedam sati stigla je vest da je rođak moje žene umro u tri sata toga jutra.«

Ovi snovi, u kojima je telepatski sadržaj — u ovom slučaju ideja o smrti ili tačno vreme — protkan kompleksom simbola, koji su živo povezani sa sadržajem sna, ali samo periterno s budnom stvarnošću, za koju je telepatija vezana, jesu verovatno nejasni zato što je onaj koji sanja »neprobuden«. Svesna ili »budna« verzija ovih snova biće razmatrana kasnije.

Skorašnji eksperimenti vezani za telepatiju u snu, kao oni Montague Ullmana i Stanley Krippnera, potvrđili su realnost telepatije u snu. U njihovim eksperimentima, ispitanici su povezani s elektroencefalogramima koji beleže uzroke njihovih moždanih vibracija (EEG) i elektrookulogramima koji beleže nagla kretanja njihovog oka (REM). S početkom sanjanja, koje je obeleženo REM aktivnošću i prepoznatljivim EEG uzorkom, eksperimentator u udaljenoj sobi pokušava da »projektuje« nasumce odabranu sliku ili lik u san ispitanika. Pre nego što se sanjanje završi, ispitanika bude i traže da se priseti svojih snova. Uspesni, kakvi su ovi eksperimenti bili u dokazivanju — »racionalnim«, naučnim jezikom — da telepatija sna nije, kako je Aristotel predočavao, jedino primer koincidencije, oni su učinili mali napredak ka razvoju teorije o tome kako ona dejstvuje.

Jedno prilično precizno objašnjenje o delovanju telepatskih snova i snova predskazanja izneo je J. W. Dunne u svojoj knjizi *Eksperiment s vremenom*. On dokazuje da ovakav fenomen nije paranormalan, već da svi snovi sadrže informacije koje se tiču i prošlih i budućih događaja. Razlog zbog kojega se predskazanje svakodnevno ne saopštava jeste u tome što se većinom snovi ne zapamte, a i kada se zapamte, budna svest ih automatski odbacuje kao nemoguće. Izuzetak predstavljaju oni snovi koji su za snevaču toliko značajni da ih budna svest ne može da odbaci, zbog čega se tako mnogo spontanih, telepatskih snova i snova predskazanja odnose na rodake ili prijatelje, kao u slučaju Jungovog sna. Da bi postavio atemporalnu perspektivu, iz koje budućnost kao i prošlost, može da se sagleda, Dunne je postuliraо niz ličnosti, od kojih je svaka svesnija od prethodne. Tako, dok rešava ono što predstavlja problem u određenju naše materijalističke kulture, Dunneova teorija stvara dalji problem beskonačne regresije.

Dunne predočava da će se minorni događaji predviđeni u snovima dogoditi za nekoliko dana, ali do sada nije izmišljen nijedan metod koji bi predskazanje podvrgao tako rigoroznoj eksperimentalnoj tehnici, kao onaj koji su izmisili Ullman i Krippner za ispitivanje telepatije u snu. U proročkim tradicijama, poput biblijske, jedino potvrđivanje proročkih snova bilo je u tome što su se oni obistinjavali, a jedini način da se vidi hoće li se obistiniti jeste da se čeka. Određivanje vremena koje je potrebno za čekanje teško je čak i za proroke.

Možda je najveći prorok američkih Indijanaca Crni Vapit. Uobičajeno je da se na njega gleda kao na tragičnu figuru, čoveka uzbudljive žestine, čije velike proročke vizije izgleda da su ostale neispunjene. Središnja poruka njegove vizije bila je da Sioux narod, koji je bio razbijen i rasut konfrontacijama između Indijanaca i belaca, koje spadaju među najteže u američkoj istoriji, može biti ponovo obnovljen kroz veru i pravilan ritual.

Ne uspevši da spase svoj narod bukvalnim ostvarenjem svoje vizije, Crni Vapit je preneo problem na transcedentan plan — jer je transcedentno realno na način na koji istorija nije — i spoznavši da se suštinski uspeh ili neuspeh njegovog proročanstva neće dogoditi na istorijskom planu, on je osvajačima uručio svoju viziju u veoma snažnom obliku koji nanovo optužuje.

Ponavljanje kompleksnih sekvenci svoje vizije, kako ih je on diktirao John Neihardt, jednom kroz kazivanje svog doživljaja, a jednom kroz opisivanje ceremonija zasnovanih na njemu — jeste primer one vrste magijskog ponavljanja koju je koristio Hrabri Bufalo, u gore citiranom tekstu, i osnovni obrazac forme u mnogim pesmama iz sna, jer ponavljanje znači akumulaciju moći. Crni Vapit je počeo time što je Neihardta izabrao (kao što Don Huan bira Kastanedu) da bude njegov učenik i da njegovo izuzetno znanje prenese celom čovečanstvu. Nema sumnje da je Crni Vapit nameravao da njegova »autobiografija« bude sama po sebi moćno, prinudno, numinozno sredstvo za prenošenje Reči, koju je on primio, neprijateljima svoga naroda. Kao čovek koji je primio Reč, on je u stanju da manipuliše realnošću pomoću reči, i on počinje pričanje time da je priča njegovog života »priča o snažnoj viziji koja je data čoveku odveć nemoćnom da bi je iskoristio; o svetom drvetu koje je trebalo da procveta u ljudskom srcu, cveću i pticama koje pevaju, a sada se osušilo, o čovekovom snu koji je umro u krvavom snagu«. Ali, ako je ova vizija bila istinita i snažna kao što ja znam, ona je *istinita i snažna ipak*; jer, ovakve pojave potiču od duha i čovek ih gubi jedino u svom sleplju.

Proročka vizija Crnog Vapita, prvobitno namenjena Siouxima upućena je čitaocima njegove autobiografije. On je uspeo da čovečanstvu prenese poruku, i njegovo proročanstvo će se, možda, ipak ispuniti.

Onaj koji sanja je svestan

Kada je Milarepa napustio svoju pećinu nakon osam godina meditacije, bio je u stanju da svesno sanja. Mogao je da stvara oblike u svom snu: »Mogao sam... da pretvorim svoje telo u ogromnu plameću vatru, ili u prostranstvo stajaće ili tekuće vode«. Mogao je da slobodno projektuje sebe van svog tizičkog tela: »Mogao sam da putujem univerzumom u bilo kojem pravcu, nesmetano.« On je postajao bog, svesno biće koje stvara svet.

Šta znači biti svestan u snu i upravljati njime? To je iskustvo koje čini besmislenim materijalistički pogled na svet zato što je u direktnoj suprotnosti s njegovim određenjima: »posedovanje nekog svesnog doživljaja ili nečeg drugog, nije važno čega, nije ono što se podrazumeva pod spavanjem«, tvrdio je savremeniji pozitivistički filozof. Ezoteričke tradicije bi se, na ovoj tački, mogle sazeti u izkaz Gurdjiefa da većina ljudi spava onda kada misli da je budna. Bdenje u snovima je način da počnu da se bude iz života-sna; da shvate kako je i snevač, poput figurā koje svesno stvara u snu, takođe sanjan. Ovu misteriju su koncizno izrazili stari Egipćani, čija je reč koja označava san izvedena iz glagola »probuditи se«.

Lucidnost je prvi korak onoga koji je u snu svestan:

»Sada ću te naučiti prvom koraku k moći«, rekao je Don Huan, »naučiću te kako da započneš sanjanje.«

»Gledao me je i ponovo upitao da li znam šta on misli. Ni sam znao. Bilo mi je teško da ga u svemu pratim. Objasnio mi je da 'početi sanjanje' znači imati konciznu i pragmatičnu kontrolu nad glavnom situacijom sna, koja se može uporediti s kontrolom koju čovek ima nad bilo kojim izborom u pustinji, takvim kao što je penjanje uz breg ili ostajanje u hladu rečnog kanjona.«

»Moraš početi s nečim veoma jednostavnim. Noćas, u svojim snovima moraš da posmatraš svoje ruke.«

Odluka da se bude svestan pojedinačnih predmeta i da se ta svesnost održi kroz stanje sna, jeste jedan od naučenih načina da se postigne lucidnost. Frederick Van Eeden, rani psihoterapeut, prvi je postigao svesnost u svojim snovima pomoću opservacije detalja: »Sanjao sam kako lutam predelom s golim dryćem... i kako primećujem da grane i grančice potpuno menjaju svoj izgled. Pomicao sam, u snu, da moja maštika ne bi mogla da izmisli... sliku toliko složenu kao što je menjanje izgleda... koju sam video prolazeći. Ni je u pitanju opažanje sličnosti s budnim životom koji inhibira lucidnost, već svesnost koja može da dođe iz opažanja da je slika iz sna toliko slična onoj iz budnog stanja da bi bila izmišljena ili da čovek mora da sanja zato što je slika toliko različita od slike iz budnog života. »Sanjanje je realno kada si uspeo da sve držiš u fokus... Ne moraš da posmatraš svoje ruke«, rekao je Don Huan, »kao što sam ti rekao, izaber i bilo šta. Ali, izaber i unapred i nadi to u svojim snovima.«

U Indiji je specifična jogi tehnika za postizanje kontinuiteta svesti dok se ulazi u stanje sna kontrola disanja, *pranayama*. Pošto je dah, koji je ovde središte koncentracije, nematerijalan, manja je mogućnost da odvede početnika iz materijalnog sveta u svet koji se čini drugačijim, jer ga sačinjavaju oblici i likovi sna, ali je imitacija, materijalni svet. U nekim tibetanskim školama joge, predmeti koncentracije jesu likovi božanstava u strašnom obliku, dovoljno snažni da početnika »gurnu u lucidnost kada prepozna lik u snu. Zato što su izvesne sekte ove lažne struje tanre nastojale da se usredsrede na iluzornu »realnost« demonskog lika, pre nego na apstraktniji proces opservacije *putrake* (udisanja), *recake* (izdisanja) i *kumbhake* (zadržavanja vazduha u plućima), bile su optužene da jedino zamenjuju jedan oblik materijalizma drugim.

Čovek konačno mora da prevaziđe stanje sna, ali, najpre, mora da potpuno doživi specifičan, nematerijalan vid njegove realnosti i nauči zakone koji upravljaju njenom svesnom aktivnošću. Mada je Jung, takođe, posebno ukazivao na opasnost hipostatizovanja oblika koji se sreću u oblasti koju on naziva »psihička realnost«, njegovi zaključci razvijaju na ovoj tački paradoks: »Umesto da dopusti sebi da ostane uveren da je demon iluzija, potrebitno je da on (svaki) još jednom doživi realnost ove psihičke sile... Njegove posebne tendencije jesu postojeće psihičke ličnosti koje imaju osobenu realnost. One su realne onda kada se ne prepoznaju kao takve, i kada su nesvesno projekovane; relativno realne onda kada se dovode u vezu sa svešću (religijskim jezikom — kada postoji kult), a nerealne su u onoj meri u kojoj se svest odvaja od svojih sadržaja. Ovo poslednje stanje se postiže jedino onda kada je život proživljen tako potpuno i s takvom predanošću da nijedna obaveza nije ostala neispunjena... Uzaludno je da sebe lažemo o ovome. Bilo gde da pripadamo, mi smo još posednuti.«

Sve dok su čoveku potrebiti strašni šokovi prepoznavanja, da bi postigao lucidnost u snovima — kao što su Senoi u stanju da san u padu preokrenu u san o letenju, a demonske prilike, s kojima se susreću eskimski i laponski šamani, pomažu da se

snevač trgne ka svesnosti — on ne sme da bude uhvaćen u klopku prividno autentičnih iluzija sveta sna.

»Uobičajeni snovi bivaju veoma slikoviti čim počneš da sanjaš«, rekao je Don Huan. »Ta slikovitost i jasnoća jesu opasne prepreke.«

»Sledeći korak u sanjanju jeste da naučiš da putuješ. Na isti način na koji si naučio da posmatraš svoje ruke, možeš da nateraš sebe da se krećeš, odlaziš na određena mesta. Prvo treba da odrediš mesto gde želiš da ideš... onda nateraš sebe da to učiniš.«

Putovanje, letovanje ili astralna projekcija i putovanja izvan-tela, kako se ovakva iskustva često opisuju na Zapadu, jesu univerzalni načini postojanja u svesnim snovima. Kada, prema različitim terminološkim određenjima, Sebe, duša, ratnik, astralno telo, lovac, *Bardo-telo*, Znalac, postane svestan da opaža realnost koja je odvojena od materijalne realnosti predmeta, ova vrsta snevača može da nauči da se slobodno kreće kroz vreme i prostor, u svetu koji je odvojen od fizičkog sveta, mada je prožet njime.

Kada svesni snevači počnu da istražuju ovaj nematerijalan svet, oni često opažaju kako su okupani blistavom svetlošću. Najpre se ova svetlost javlja kao obojena, ali posle dugog perioda duhovnog razvoja, opažanje snevača se menja u doživljaj čiste bele svetlosti. San sufija Shamsoddin Lahija sadrži jedan od njegovih ranih doživljaja kosmičke svetlosti, isto kao i njegov prvi doživljaj letenja u snu:

»Video sam da se čitav univerzum, u svojoj strukturi, sastoji u svetlosti. Sve je postalo jedna boja... Želeo sam da letim, ali sam video da je nešto nalik na komad drveta bilo na mojim stopalima, što me je sprečavalo da poletim. Sa silnim uzbudnjem sam udarao nogama o zemlju, na sve moguće načine, sve dok komad drveta nije otpao. Poput strele hitnute iz luka, vinuo sam se u daljinu.«

U kontekstu kulturâ kao što su tibetanska, islamska, senoi, maricopa, postoji jedna ezoterička ili egzoterična struktura da bi snevača početnika snabdela potrebnim obaveštenjima, kako bi razumeo doživljaje u stanju sna; ako ne jasna mapa, ono bar plan delovanja. Ali, može da se dogodi da snevač, bez ikavih prethodnih neobičnih snovnih iskustava i bez uputstava učitelja, spontano uroni u svesne snove, putovanje i doživljajevanje svetlosti. Kada se ovo dogodi, snevač ponekad izabere da ostane na nivou jednostavne lucidnosti i proveže vreme sanjanja ispisujući vidljivu realnost i nematerijalnu komponentu ovoga sveta, kao što je Frederick Van Eeden činio udarajući po vinskičima čašama, da bi video hoće li se one razbiti u snu kao što bi na javi. U drugim slučajevima, snevač nastavlja da istražuje svet sna, sâm i bez pomoći.

Robert Monroe je američki biznismen koji je 1958. godine počeo da doživljjava spontana putovanja izvan-tela. Ti doživljaji su ga najpre užasnuli, ali pošto je uverio sebe da nije lud i da je doživljeno stanje realno na izvestan način, razvio je vlastiti metod svesnog sanjanja. Projektovao je sebe na različita mesta, sakupljujući dokaze da je »zaista tamo bio, čak je jednom prilikom uštipnuo jednog prijatelja koji je bio budan da bi provjerio svoje prisustvo. Monroe je doživljavao projekcije ili u vidu letenja, kao da se to fizički dešava, ili je ponekad imao jednostavno osećaj »kretanja kroz svetlosno prostranstvo«. Fenomen svetlosti doživljavao je kao gotovo opipljiv, bezličan snop svetlosti koji je prodrao u njega i skrozoira ga; i on je ispričao borbe s prilikama koje su ga napadale u snu:«

»Setio sam se kada sam ranije zamislio vatru i kako nije izgledalo da će to mnogo koristiti, ali je malo pomoglo. Ovoga puta sam pokušao da razmisljam o električnoj struci. Zamislio sam dva kraja jako nanelektrisane žice. U mislima sam ih zabo u ono što sam skinuo sa svojih leđa. Iznenada, ta maša je ispunila vazduh, postala je militava i izgledalo je kao da će umrijeti. Kako se to dogodilo, biće nalik na šlepog miša zavilelo je iznad moje glave i izašlo kroz prozor. Osetio sam kako sam pobedio.«

Poput Tibetanca, čije je groteskne vizije spontano doživeo, Monroe je spoznao da je svet sna realan — ili barem onoliko realan koliko je to svet jave — ali se njegovi fizički oblici ispoljavaju kao plastični i promenljivi po volji.

»Drugo Telo (Monroev izraz za aktivno učešće u iskustvu svesnog sna) jeste plastično i može da uzme bilo koji oblik koji odgovara pojedincu ili koji on želi. Sposobnost da se ruka »ispriži« za tri svoje normalne dužine ukazuje na takvu elastičnost... ukoliko um ili volja nisu poslali nikakav određen oblik u datom trenutku... poznati ljudski oblik se odražava automatskim mišljenjem.«

Postoji jedna druga vrsta svesnog sanjanja na koju je ukazao američki psiholog Charles Tart kao na »uzvišeni« san. Uzvišeni san jeste »iskustvo koje se zbiva za vreme spavanja, u kojem nalaziš sebe u drugom svetu, svetu sna, i u kojem, za vreme sna, spoznaješ da si u drugaćijem stanju svesti«. Drugačije stanje svesti, ili ACS, jeste bilo koji vid svesti drugačiji od onoga koje se normalno doživljava u budnom stanju. U Tartovoj definiciji budnog sna, drugačije stanje jeste ono koje je slično, ali ne neizbežno identično s uzvišenim stanjem koje se izaziva hemijskim psihodelicima:

»Sanjao sam da sam se uzdigao do stepena izvesne gasovite supstance, poput LSD-â u gasovitom stanju. Prostor je zadobio jedan prošireni, uzvišeni karakter, moje telo (sanjano telo)

bilo je ispunjeno divnim osećanjem topline, moj um uzvišen na očigledan ali neopisiv način. To je trajalo samo minut, a onda sam se probudio jer je dete vikal i žena je ustala da vidi što se dogodilo. Tada se desila najinteresantnija stvar; ostao sam uzvišen čak i budan!... Proširen i topao kvalitet vremena i prostora preneo se na moje opažanje isobe. Ovoga puta je to trajalo nekoliko minuta, zabavljajući me za to vreme, jer sam bio u stanju potpune uzvišenosti, i prisećajući me mog uzvišenog sna.«

Ideja uzvišenog sna može se lako proširiti da bi obuhvatila druga ASC iskustva, kao što su meditacija ili stanje ekstaze. Posebno je interesantno da se uzvišeno stanje može preneti na budan život, što predočava da je ekstatičko ASC, slično suficijskom *alam-al mithral*, smešteno u ontološku oblast koja se može dostići ili iz drugog ASC-a, kao što je stanje sna, ili iz budnog stanja. Slično stanje je saopšteno u sledećem snu, mada, u ovom slučaju, ASC na koji se ukazuje jeste *latihan*, vežba unutrašnjih moći, koju Claudio Naranjo opisuje kao »ekspresivnu meditaciju«:

»Usnio sam jedan neprijatan san, u kojem sam bio suočen s nečim što je izgledalo kao nesavladiv problem. Iznenada sam shvatio da bih ga mogao rešiti ako učinim *latihan*. Zatvorio sam oči za tren, »primio« i ušao u to stanje. Kako me je moć pokrenula, doživeo sam i prepoznao »svoj sopstveni latihan«, pod čim mislim da je ono što mi se dogodilo bilo produžetak onoga što mi se dešavalo u budnim *latihanima* u to vreme. I čim sam to shvatio, postepeno sam postao potpuno lucidan u snu. Shvatio sam da sam ušao u *latihan* u snu i da sam svestan toga. Ali, tada sam se probudio, još uvek u stanju *latihana*, koje se nastavilo nekoliko minuta.«

U ovom snu, pored kriterijuma koji je odredio Tart, snevač je očigledno postigao lucidnost u ASC-u u trenutku kada shvata da sanja.

Najpotpunija savremena teorija o stanju sna, u vezi sa svesnim sanjanjem, jeste ona koju je stvorio Bhagwan Shree Rajneesh, čiji rad objedinjuje mnoge aspekte indo i muslimanske ezoteričke tradicije. Prema ovom učenju, imamo sedam tela — fizičko, eterično, astralno, duhovno, kosmičko i nirvaničko —

Noć i San, drvorez Vincenza Cartaria, 1581.

svako sposobno za sanjanje svoje sopstvene vrste snova, u svojim sopstvenim dimenzijama, prema svojim sopstvenim zakonima. Što je san bliži nivou nirvane, to se manje sastoje od maste, koja je lična snevačeva projekcija, a bliži je realnosti, autentičnosti ili esencijalnom kvalitetu sna koji je »nešto što ne postoji«.

Međutim, jedino doživljaj ovih sedam tela i njihovih sedam različitih vrsta sanjanja može predstavljati prepreku da obuhvati sedam nivoa realnosti, iako je snevač bio u stanju da sanja proročke snove, da doživljava astralnu projekciju ili ima telepatska iskustva. Da bi se zaista spoznala svaka od sedam realnosti, mora se postati svestan u svakoj od sedam vrsta snova. Čovek mora da nauči da bude svestan snevač na svakome od sedam nivoa.

»Fizičko telo stvara svoj sopstveni san. Ako vaš stomak nije u redu, stvara se poseban vid sna.« Ovo je vrsta sna s kojom je eksperimentisao Maury. Ona takođe obuhvata, prema Pajneeshu, Freudovu ideju sna kao ispunjenja želje: »Ako ste potisnuli seks, onda postoji sva mogućnost za seksualne fantazije.« Na ovom nivou, san nije ništa drugo do fantazije; on je potpuno nestvaran: »Ponekad, u uobičajenim snovima, može biti deo eteričnog ili deo astralnog; onda san postaje zbrka... onda ga ne možemo razumeti; zato što sedam tvojih tela postoje simultano i nešto iz jedne oblasti može da pređe granicu druge.«

»Eterično telo« može da putuje prostorom, i kada je ovo putovanje nesvesno, sećamo ga se kao sna. Iskustva izvan-tela, s kojim je eksperimentisao Monroe kada je posetivao u snu svoje prijatelje, jesu svesna iskustva eteričnog tela, i mogu biti izazvani *japom* (ponavljanje mantere), korišćenjem mirisa ili meditacijom izvesnih boja.

»Astralna svest može ići u prošlost, u čitav beskonačni niz prošlosti, od amebe do čoveka. Ova astralna svest tumačena je u Jungovoj psihologiji kao kolektivno nesvesno.« Da bi ovo stanje sna svesno doživeo, čovek mora da uđe u njega bez predrašuda koje se odnose na dušu: »Ako je astralno sanjanje san i nije realno, bićeš onemogućen strahom od smrti. Strah od smrti — to je merilo.« Savladati strah od smrti u doživljaju sna, ne verom da je duša besmrtna, već kroz znanje, jeste način da se dostigne svest na ovom nivou. Ovo je nivo na kojem Senoi žive u snovima.

»Mentalno telo« može da putuje u prošlost i budućnost, ukoliko se ona odnosi na onoga ko sanja ili na onoga ko je njemu blizak. Slike u ovim snovima obično su jasne. Snovi svesnog mentalnog tela mogu se izazvati dugim periodima posta i osamljenosti, a i obredima, kao što je muslimanska *istiku'ara*. Ovo je stanje koje je Milarepa dostigao kada je napustio pećinu Dragkar-Taso posle osam godina meditacije. Sve umetnosti se začinju u ovoj četvrtoj vrsti sna; ličnost koja sanja u četvrtoj oblasti može da postane veliki umetnik, ali ovo može da predstavlja prepreku ka istinskom znanju. Rajneesh upozorava da »čovek ne treba ništa da stvara, inače će nešto stvoriti... Čovek mora da bude konstantno svestan da želja, imaginacija, slika, Bog, guru ne postoje, inače će ih stvoriti. Biće onaj koji stvara. A oni su toliko... primamljivi da će poželeti da ih stvari. Ovo je poslednja prepreka za onoga koji traži, ako je savlada, neće se suočavati ni s jednom preprekom većom od nje.« Sve dok snevač stvara sliku, on će produžavati sanjanje, jer samo »čista svest jeste put prema stvarnom.«

»Peto telo, duhovno, prelazi oblast individualnog, prelazi oblast vremena. Sada si u večnosti.« Ovo je nivo kojem su isanjani svi veliki mitovi, mit o potopu, mit o stvaranju. »Dve osobe koje su ostvarile peto telo mogu da sanjaju simultano.« U duhovnoj svesti nema razlike između sna i realnosti, postoji samo takva razlika kao između lika i njegovog odraza u ogledalu. U duhovnom snu, san je u ogledalu.

Na šestom nivou bića, iz kosmičkog tela, dolaze snovi čistog Postojanja. »Tako su oni koji su sanjali u kosmičkim razmerama bili tvorci velikih sistema... teorije o Brahmii i Mayi, teorije o Jedinstvu, teorija o Beskraju. Ali, mada daleko izvan individualnog, izvan kategorija vremena i prostora, na ovom nivou još uvek postoji želja da se pripada postojanju, strah od nepostojanja. Materija i duh su postali jedno, ali ne i Postojanje i Nepostojanje, ne i Biće i Nebice. Oni su još uvek razdvojeni.«

Sedmo telo, Nirvaničko, »ima svoje sopstvene snove Nepostojanja, snove Ništavila... 'Da' je ostalo iza, čak i 'ne' nije 'ne'... Sada JE BEZOBLIČJE. Ne zvuk, već bezvučje. 'SADA JE OVA TIŠINA'. Snovi tišine su potpuni, beskrajni.«

S engleskog prevela: Emilia Višnjić-Kukić

* Vrsta jelena. Prim. prev.

san i budenje u idealizmu indijske filosofije

čedomil veljačić

»U snu svom nisam znao za budenja moć.« Dis

1. Srođno Disu, samo mnogo samosvjesnije i uvjerljivije, i indijski mudraci sam smatraju tek smetnjom i preprekom punе budnosti, trijeznosti i rashladnosti, koja im je ideal. San kao patološku pojavu, a ne zdravo spavanje. To će nam najuvjerljivije potvrditi tekst o toj temi u najstarijem upanišadama, koji je toliko vrijedan pažnje da ne možemo na njega preći *in medias res*, nego je potrebno da mu nademo pristup negdje na sjecištima vremenskih i prostornih horizonta *philosophiae perennis*, koja nas iz neosvještenih dubina »riznice svijesti (ālaya-viḍñānam, kako je nazivaju Indijci) privlači toj baštini mnogo kulturnijih htijenja nego što su naši savremeni motivi kopanja po ranama ljudskih duša iz kojih krvari svijet savremenih »anti-kultura«, »anti-filosofija«, anti...«

Karl Jaspers je karakterizovao psihanalizu kao »psihoterapeutski pokret koji je raskrinkao podlost života, a zatim se i sâm »razrastao u smušeni pogled na svijet kad se njegova djelomična istinitost srazila s razdobljem lažnosti i potpala pod njegovu zavisnost.« Upletanje psihanalize u život podsvjesti Jaspers je osudio kao demonsko dokidanje najdubljeg i najsvetijeg koriđena čovjekove slobode. Alat tog mrvarenja je vivisekcija na području »kljališta ili »maternice« snova (kako su tu podlogu zdrave svijesti nazvali Indijci).

S tradicionalnih indijskih stanovišta objašnjenje sna se traži iz gledišta budnosti, a ne obrnuto, kako mi se čini iz evropske psihanalitičke perspektive, gdje se razbistrenje čovjekove jave traži putem objašnjevanja i traganja po paklenskim spiljama i ponorima u koje ga privlače i uvlače snovi. Psihoterapija bez autentične svjetlosti pojedinčevoj svijesti kongenijalnih, a ne obojnih, duhovnih istina i svrh budenja iz neznanja (*avidyā*) isključivo putem pročišćenja duha od zabluda (*māyā*) koje se tek metaforički nazivaju »snima« (»put pročišćenja«) je sinonim i definicija religije, ne samo u indijskom buddhizmu, nego i u ranijim slojevima univerzalne kulture — psihoterapija bez autentične svjetlosti duhovnog budenja (*buddhi*) vodi u sve dublje ponore bojazni pred životom, a ne do tabuizovanja »otuđenja« prinudnim vraćanjem u stroj i »model« »Čovjeka«, kojemu razuman čovjek želi da umakne, pa makar i na nerazuman način kojim ga snube snovi.

»U slijepu tamu ulazi ko se klanja neznanju.
U još veću tamu ide ko uživa u svom znanju.«

Isa-upanišad

Podstrek da se uopće upustim u temu simpozija o snovima našao sam u suprotnom motivu budenja, olinrenom u obilježju Budhe da je »potpuno budan«. Ni idealni epitet budnosti nisu iskonski njegova zaimisao. U kultu *ahimse*, dinovskih heroja, nenasilnih pobjednika strasti i neznanja, koji je u Indiju vjerojatno došao iz Arapske tisućama godina ranije, a od čije se je reforme u svoje doba Buddha odvojio, »pobjednik«, *Dinah*, naziva se također i »budnim — *buddho*. — Sada želim da pokazu koliko je podstrek raspravljanja o snu sa stanovišta idealna budnost karakterističan za indijsko shvaćanje te teme od davnine do danas. Gledište će postati vjerojatno jasnije, ako obratimo smjer pogleda tako da se uputimo od »danasa« prema sve kompleksnijim shvaćanjima te teme u dubljim slojevima kulturne prošlosti.

Današnji najpoznatiji »anti-guru« (možda posljednji od svoje generacije intelektualno ozbiljnih indijskih misilaca koji još nose univerzalnu poruku svijetu) na kojeg nalijeću »putnici is-